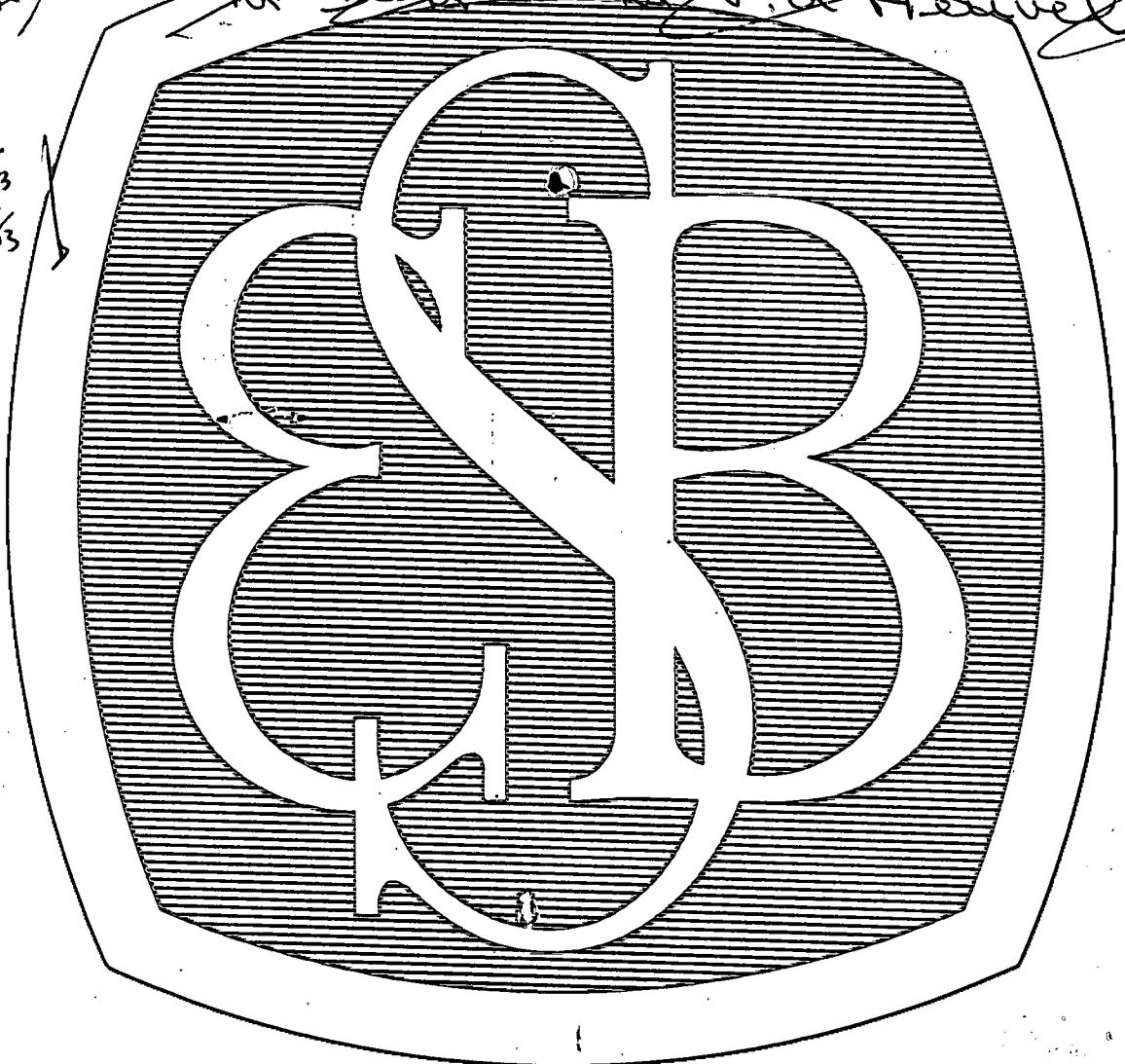

ONTVANGEN 24 JAN 1963
VERZONDEN 24 JAN 1963

~~hr. F. van der ...~~
~~hr. Nagel ...~~
~~hr. ...~~
~~hr. ...~~

ontv. 24/1/63
verz. 24/1/63

ONTVANGEN 24 JAN 1963
VERZONDEN 24 JAN 1963

Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 9 JANUARI 1963 - No. 2370

H. BRONS Jr

MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON (010) 11.19.80 *

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-2

VEREENIGDE ACCOUNTANTSKANTOREN

Bij ons kantoor te Arnhem, Van Lawick van Pabst-straat 36, telefoon 2 50 15, vacceert de functie van

ACCOUNTANT

(NIVA OF VAGA)

Ook zij, die met de studie vergevorderd zijn, kunnen zich melden voor een passende functie met zeer goede vooruitzichten.

Gegadigden kunnen zich voor informaties rechtstreeks wenden tot bovengenoemd adres.

De Stichting Centraal Orgaan Ziekenhuistarieven vraagt voor haar op te richten bureau een

DIRECTEUR

Betrokkene moet in staat zijn, de werkzaamheden van dit overlegorgaan te organiseren en te leiden. Tevens zal hij betrokken zijn bij het vaststellen van ziekenhuistarieven.

Kennis van de beginselen der bedrijfshuishoudkunde en bedrijfsadministratie en inzicht in de financiële verhoudingen op het terrein van het ziekenhuis-
wezen zijn vereist. Gedacht wordt aan een functionaris op het niveau van Doctorandus in de Economische Wetenschappen. Het bezit van een accountantsdiploma strekt tot aanbeveling.

Sollicitaties te richten aan Dr. H. Festen, Wilhelminalaan 3, de Bilt.

R. MEES & ZONEN

Bankiers en assurantiemakelaars
ROTTERDAM

Adviezen
bij de keuze
van
beleggingen
en het sluiten
van alle
verzekeringen

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010) 3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam, Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; H. W. Lambers; J. Tinbergen.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandepotte; A. J. Vlerick.

Naar een Nederlandse „business school“?

Nog juist vóór Kerstmis 1962 is in de raadzaal van de S.-E.R. een belangrijk rapport aan Staatssecretaris Gijzels aangeboden. Op donderdag 20 december werd in een bijeenkomst, die belegd was door de Commissie Opvoering Produktiviteit van de S.-E.R. en het Nederlands Nationaal Comité van het International University Contact for Management Education, het verslag „Universitaire opleiding voor leiding en organisatie van bedrijven“ gepresenteerd en toegelicht door de hoogleraren die dit naar aanleiding van een studiereis naar de Verenigde Staten hadden samengesteld.

Het grootste deel van het rapport handelt over hetgeen geconstateerd kon worden met betrekking tot de Amerikaanse situatie op het terrein van „management education and research“. Deze studiegroep heeft echter met een zo getrouw mogelijke rapportering niet willen volstaan, maar bovendien een slothoofdstuk toegevoegd waarin, zij het op voorzichtige wijze, de waargenomen Amerikaanse situatie wordt beoordeeld en de mogelijke consequenties voor de verhoudingen in Nederland worden geformuleerd.

Allereerst komt de vraag aan de orde, of het wenselijk is in Nederland een of meer „business schools“ op te richten. Hierop wordt nog geen definitief antwoord gegeven. Wel wordt uitdrukkelijk gesteld „dat het in ieder geval wenselijk is te onderzoeken wat het bestaan en vooral, ondanks alle kritiek, het voortbestaan van deze instituten in het Amerikaanse hoger onderwijs voor ons land te zeggen heeft“. Het is verheugend dat een dergelijk onderzoek hoogstwaarschijnlijk in de C.O.P.-werkzaamheden zal kunnen worden opgenomen.

Wat zou het programma van een „business school“ moeten omvatten? Terecht wordt opgemerkt, dat de toekomstige bedrijfsfunctionaris niet gebaat is met het in hoofdzaak aanleren van technieken, maar dat hij veeleer behoefte zal blijken te hebben aan begrip voor de omstandigheden en verhoudingen waaronder hij moet werken. De vraag wordt hierbij onmiddellijk opgeworpen of dit begrip bijgebracht moet worden vanuit de diepte van één specialistische benadering of vanuit de breedte van verschillende aspecten, met het daarbij dreigende gevaar van oppervlakkigheid. Deze vraag zou zich niet voordoen, aldus het rapport, als van een „Wetenschap van Organisatie en Leiding“ zou kunnen worden gesproken. Deze wetenschap zou dan de kern kunnen vormen van een faculteit of „business school“, waarin toekomstige leidinggevende bedrijfsfunctionarissen worden opgeleid en waar op het terrein van deze wetenschap research wordt bedreven.

De studiegroep wenst op deze vraag in dit rapport niet te antwoorden, hetgeen volkomen begrijpelijk is. Laten we echter hopen, dat de geboorte van een „business school“ niet zal behoeven wachten tot er overeenstemming over de beantwoording van deze vraagstelling komt! Juist door de oprichting van een dergelijke instelling op universitair niveau zou men na verloop van tijd tot een genuanceerder antwoord en/of tot een andere vraagstelling kunnen komen. Men zou het er toch thans reeds over eens kunnen zijn, dat het om een gemeenschappelijk toepassingsterrein van verschillende wetenschappen gaat, met name van de economische, sociale en technische wetenschappen, wanneer de problematiek van lei-

ding en organisatie van een bedrijf aan de orde is. Juist de samenhang en de relatieve plaats van deze afzonderlijke bijdragen der verschillende relevante wetenschappen zou de basis voor het programma van een „business school“ kunnen vormen. Hierop zou dan een individuele specialisatie gebouwd kunnen worden, die zowel de nodige wetenschappelijke verdieping als de aansluiting met een aanvangsfunctie op academisch niveau in een bedrijf tot doel zou kunnen hebben.

In het rapport wordt voorts de vraag opgeworpen, of een universitaire „business school“ een interacademisch instituut zou moeten worden, zoals bijv. de postdoctorale part-time cursus van de Stichting Interacademische Opleiding Organisationskunde momenteel is, of dat aan een of meer individuele hoger onderwijsinstellingen een „business school“ zou moeten worden gevestigd. Welke vorm ook gekozen zal worden, die van een interacademisch instituut, verenigde faculteiten, onderafdeling, tussenafdeling of wat er meer mogelijk zij, laten we in ieder geval hopen dat er een vaste kern van hoogleraren en wetenschappelijke staf zal komen, die zich full-time aan het onderwijs en onderzoek op dit terrein zal kunnen wijden. Hoe belangrijk de bijdrage van part-timers op dit gebied ook moge zijn, hiermee alleen zou een „business school“ geen redelijke levenskansen krijgen. Dit geldt temeer als men aan een dergelijk instituut de wetenschappelijke standing zou willen geven van de gevestigde doctorale studies en niet die van de andere in het rapport genoemde mogelijkheid van een soort baccalaureaat. Waarmee niet gezegd wil zijn, dat ook aan opleidingen op dit terrein van lager niveau geen behoefte zou zijn. Integendeel, maar dit is een andere zaak; het is niet het een of het ander, maar het een en het ander. Men denke bijv. aan de specifieke behoeften van kleine en middelgrote bedrijven tegenover die van de grotere bedrijven en aan het verschil in opleiding tussen H.T.S.'ers en ingenieurs.

Op de laatste bladzijden van het slothoofdstuk worden nog diverse conclusies gegeven, waarvan de eerste de vorming van docenten betreft. Er wordt daarbij gewezen op de moeilijkheid om in Nederland een adequate bezetting te vinden voor opengevallen hoogleraarsposten en leden van de wetenschappelijke staf. Men ziet terecht het Amerikaanse hoger onderwijs wat dit betreft als een voorbeeld voor ons land, maar verwijst daarbij in het rapport in hoofdzaak naar de systematiek in de opleiding van hen, die een functie aan de universiteit ambiëren, hetzij als docent, hetzij als wetenschappelijk onderzoeker. Er is echter nog een andere zijde aan dezelfde medaille die Nederland als voorbeeld kan dienen en wel het planmatige promotiebeleid in de verschillende docentenrangen die het Amerikaanse systeem kenmerkt en de meer genuanceerde verdeling van taken, bevoegdheden en status zowel over onderwijs- als over onderzoekfuncties.

Zowel wat de „business school“ als wat de bemanning daarvan betreft, behoeven we niet eens alleen naar Amerika te kijken. We kunnen ook in Europa terecht, o.a. bij onze zuiderburen, die op dit terrein reeds enige ervaring hebben. Laten we tenslotte hopen dat Nederland op dit terrein niet achter zal blijven.

Eindhoven.

Dr. A. WATTEL.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Naar een Nederlandse „business school“?, door Dr. A. Wattel.....	23	Zwitserland en de E.E.G., door Drs. N. G. Krul....	29
„Bouwnota '62“, door Prof. Dr. W. J. van de Woestijne	24	Europa-bladwijzer No. 18.....	33
Het stimulerings-effect van spreiding van het wetenschappelijk onderwijs, door Drs. W. P. G. Toonen	27	Boekbespreking: Sir William Robson Brown, M. P.: Management and Society, bespr. door M. Ruppert.....	36
		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman..	36

„Bouwnota '62”

a. „Wie aan de weg, timmert heeft veel bekijks”. Zo gezien mochten wij verwachten dat wij goed op de hoogte zouden zijn van de economische verschijnselen, die zich in en ten aanzien van het bouwbedrijf voordoen.

b. De woningnood, die reeds 15 jaren als „volksvijand no. 1” wordt beschouwd, heeft de aandacht van velen op het bouwbedrijf en zijn prestaties gericht. Zo gezien mochten wij verwachten dat er reeds vele jaren grondige studies zouden zijn verricht met betrekking tot de expansie, de ontwikkeling van de capaciteit, de arbeidsproductiviteit en de oorzaken van het kostenverloop in de bouw.

c. De overheid heeft een strategische plaats op de bouwmarkt, deels als de belangrijkste opdrachtgeefster, deels als regulatrice van de omvang en richting van de bouwproductie. Zo gezien mochten wij verwachten dat het statistisch apparaat ons volledig omtrent de gang van zaken en de te verwachten ontwikkeling in de naaste en verdere toekomst zou inlichten.

d. De bouwproductie is de investeringsindustrie „par excellence”. Hierdoor bezet de bouwproductie via multiplier en acceleratieprincipe een strategische plaats in conjuncturele en structurele ontwikkelingen van nationaal inkomen en via de kwantitatieve effecten is de invloed op de nationale welvaart groot. Zo gezien mochten wij een bijzondere belangstelling voor de ontwikkeling van het bouwbedrijf verwachten bij theoretische economen, terwijl wij omgekeerd een meer dan gemiddelde belangstelling van het bouwbedrijf mochten verwachten voor de theoretisch-economische problematiek, in het bijzonder voor zover deze conjuncturele en structurele problemen betreft.

Gezien dit alles is de beste prognose, die wij ten aanzien van de „Bouwnota '62”, uitgebracht door het eerst in 1956 gestichte Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid, kunnen maken, dat deze nota weinig nieuws zal geven. Hoogstens zou, aldus nog steeds de beste prognose die mogelijk is, deze nota een compilatie kunnen bieden van het vele dat op het gebied van het bouwen theoretisch doordacht en statistisch verzameld is.

Maar, de beste prognoses blijken vaak niet uit te komen en dit vinden wij in de „Bouwnota '62” weer eens bevestigd. Deze geeft geen compilatie van bekend statistisch materiaal, maar veel dat tot nu toe niet gepubliceerd, zelfs niet door anderen verzameld was. Ook onthult het ons theoretische relaties die, zoal niet geheel nieuw, toch nog grotendeels onbekend zijn en maar zelden in zulk een pregnante vorm zijn gepresenteerd.

Wij willen de vraag niet beantwoorden hoe het mogelijk is dat er zulk een lacune in onze kennis bestond, dat deze nota, die deze lacune nog slechts ten dele opvult, als zeer belangrijk moet worden beschouwd. Als antwoord op deze vraag kan in ieder geval niet dienen dat wij hier een geniaal werkstuk voor ons hebben, waaraan vele jaren zou zijn gewerkt. Het een noch het ander is het geval. De nota is in korte tijd tot stand gekomen en zij is meer het eerlijk werkstuk van een vakman dan de uitwerking van een geniale flits van een genie; de nota kan meer vergeleken worden met een belangrijk utiliteitsbouwwerk dan met een middeleeuwse kathedraal.

Het woningtekort.

De nota bevat verschillende zwaartepunten. Een daarvan is de benadering van het woningtekort. Hoe zeer hier de schattingen uiteenliggen, blijkt uit de volgende opstelling:

Het woningtekort, A volgens het Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid en B volgens het Ministerie van Volks- huisvesting en Bouwnijverheid

	A.	B
ultimo 1950	450.000	248.000
ultimo 1960	280.000	85.000
ultimo 1961	260.000	73.000

Ten dele is dit verschil een gevolg van het feit dat de cijfers van het E.I.B. een noodzakelijke woningreserve inhouden en die van het Ministerie niet. Nemen wij voor 1961 een noodzakelijke reserve aan van 60.000 woningen, dan nog staat tegenover de begroting van het E.I.B. ter grootte van 260.000 een begroting van het Ministerie van 133.000. Als de begroting van het E.I.B. juist is, dan is het huidige woningtekort tweemaal zo groot als waarop het regeringsbeleid is gericht. De oorzaak van dit grote verschil is gelegen in het feit dat het E.I.B., onzes inziens terecht, een factor in rekening brengt, die in de officiële berekeningen onvoldoende expliciet in aanmerking wordt genomen, nl. het statistisch niet te ontkennen feit dat de gemiddelde woningbezetting een duidelijk dalende tendentie heeft. Dit betekent, dat voor een bepaalde grootte van de bevolking thans belangrijk meer woningen nodig zijn dan vroeger. Enkele cijfers mogen dit toelichten.

Jaar	Bevolking (× 1.000)	Woning- voorraad (× 1.000)	Gemiddelde woning- bezetting
1900	5.179	1.028	5,04
1914	6.340	1.315	4,82
1918	6.779	1.353	5,01
1927	7.625	1.717	4,44
1938	8.729	2.167	4,03
1948	9.884	2.132	4,64
1958	11.278	2.744	4,11
1961	11.721	2.962	3,96

Deze cijfers zijn interessant. Vergeleken met de grootte van de bevolking hebben wij thans meer woningen dan in 1938 en toch was er toen van geen tekort sprake en nu duidelijk wel! Hieruit volgt, dat wij thans met een belangrijk lagere gemiddelde woningbezetting moeten rekenen dan vroeger. Om het huidige woningtekort te begroten, moeten wij daarom een schatting maken van de woningbezetting die, gezien de gezinssamenstelling en de woongewoonten, als „normaal” dient te worden aangenomen! Ook voor het schatten van de in de naaste toekomst te bouwen woningen moeten wij een prognose maken van het te verwachten verloop van de gemiddelde woningbezetting.

Wij achten het een belangrijke verbetering in de techniek van het prognostiseren, dat het E.I.B. expliciet met de factor van de gemiddelde woningbezetting rekening houdt. Vergelijking van 1938 met 1961 leert dat deze factor — Prof. Van Beusekom wees hierop reeds in 1944 — van doorslaggevend betekenis is. Het begroten van het gewenste ver-

loop van deze factor is evenwel voorlopig nog een hachelijke zaak. Het *feitelijk* verloop van deze factor is uit de grootte van de bevolking en het aantal woningen te bepalen, maar dit feitelijk verloop geeft ons nog niet het *wenselijk* verloop.

Om dit gewenste niveau te vinden gaat het E.I.B. uit van de twee korte perioden in deze eeuw waarin de woningmarkt in evenwicht zou zijn geweest, nl. van 1900-1913 en 1927-1939. Uit de toen bestaande feitelijke bewoningsdichtheid wordt door extrapolatie de gewenste dichtheid in het jaar 2000 gevonden. Deze zou dan liggen tussen 3,40 3,00. Gegeven de extrapolatie voor het jaar 2000 kan men voor een willekeurig jaar door interpolatie de „gewenste” bewoningsdichtheid vaststellen. Hierbij wordt dan aangenomen dat de bewoningsdichtheid een regelmatig continu verloop heeft. Hoewel wij geen betere methode zouden kunnen toepassen, dient men toch wel enige voorzichtigheid te betrachten. In de eerste plaats is het de vraag, of de gewenste bewoningsdichtheid een regelmatig continu verloop heeft. Het is bijv. niet onwaarschijnlijk dat de „gewenste” bewoningsdichtheid in de jaren 1968-1970, in verband met de geboortepiek in 1946/47, hoger ligt dan enkele jaren later als de dan gevormde gezinnen enkele kinderen hebben. Bovendien leidt deze methode ertoe dat wij de omvang van het *huidige* woningtekort afhankelijk stellen van de bewoningsdichtheid in het jaar 2000 en dat is op zich zelf een vreemde conclusie.

Dit moet niet als een kritiek op de methode van het E.I.B. worden opgevat. Wij achten het een wetenschappelijke verbetering dat expliciet met de bewoningsdichtheid als zelfstandige factor rekening wordt gehouden. Wetenschappelijk stelt iedere oplossing ons voor nieuwe vragen en zo staan wij thans voor de noodzaak ons te bezinnen op de factoren die de gewenste bewoningsdichtheid bepalen. Deze factoren zullen deels van demografische, deels van sociale en deels van economische aard zijn. Het oplossen van dit vraagstuk is niet alleen noodzakelijk om een inzicht te hebben in de omvang van de woningbehoefte, maar tevens om de gewenste woningtypen te kunnen vaststellen.

Op grond van de gemaakte veronderstellingen ten aanzien van de woningbehoefte en de bouwcapaciteit komt het E.I.B. tot de conclusie dat in 1970 het woningtekort opgeheven kan zijn. Uit de berekeningen blijkt, dat deze conclusie inhoudt dat er dan *in ons gehele land* voldoende woningen zullen zijn. Maar uit het prachtige en gedetailleerde kaartmateriaal, dat wij in de „Bouwnota '62” aantreffen, blijkt dat er regionaal zeer grote verschillen zijn. Hieruit volgt, dat een voldoende aantal woningen voor ons land nog geenszins garandeert dat ook regionaal een evenwicht tussen behoeften en aanbod verkregen is en nog minder dat er dan ook evenwicht zal zijn in de verschillende huurklassen. Zelfs als er in 1970 in totaal voldoende woningen zijn, wil dit o.i. nog niet zeggen dat dan het woningprobleem opgelost is.

Nu kan men zeggen dat het de taak van de overheid is ervoor te zorgen dat het totaal van de tot 1970 te bouwen woningen zodanig over de gemeenten verdeeld moet zijn dat het evenwicht gelijktijdig in alle gebieden wordt bereikt. Wij betwijfelen evenwel of de overheid daartoe in staat is, omdat zelfs de thans door het E.I.B. verzamelde gegevens daartoe onvoldoende zijn. Maar aangenomen dat dit wel het geval is, is het nog de vraag of zulk een gelijkmatige opheffing van het tekort economisch optimaal is. Enerzijds hebben wij rekening te houden met de spreiding in de bouwcapaciteit en in het bijzonder van die van de

bouwvakarbeiders en anderzijds hebben wij rekening te houden met de uiteenlopende eisen van de industrialisatie. De woningbehoeften van de *gezinnen* vormen dan ook slechts één element uit de reeks van in overweging te nemen factoren.

Dreigende overcapaciteit?

Een tweede zwaartepunt in de nota vormt de dreigende overcapaciteit na 1970. Van de huidige bouwcapaciteit is globaal $\frac{2}{3}$ in beslag genomen door de noodzakelijke uitbreiding en $\frac{1}{3}$ door het inhalen van het tekort. Als dit tekort is opgeheven, zal voor dit laatste deel een andere taak gereed moeten staan als wij een belangrijke overcapaciteit, lees: werkloosheid, willen voorkomen. Als die werkloosheid na het opheffen van het woningtekort in zou treden, zou via het multipliereffect een zeer nadelige situatie voor ons economisch leven intreden. Er is evenwel thans niet alleen een tekort, maar ook een belangrijke achterstand in het vervangen van op dit ogenblik reeds verouderde woningen.

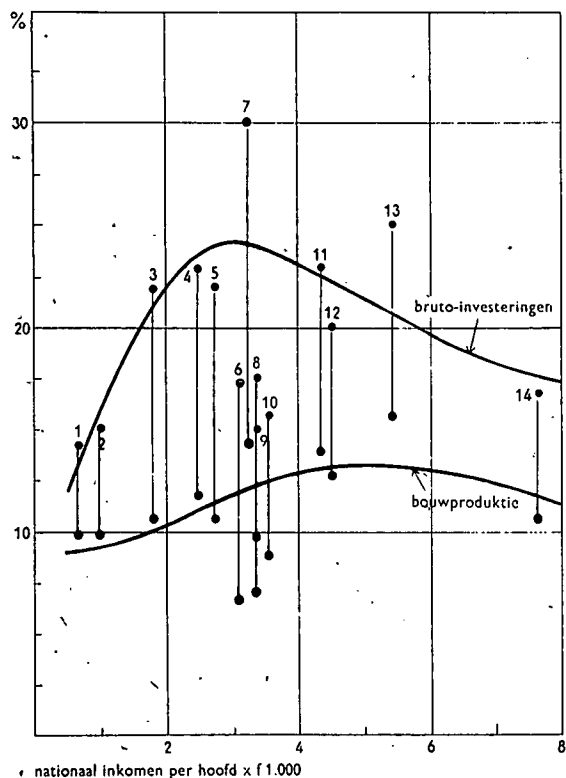
Uitgaande van een gemiddelde levensduur van 75 jaar, bij een spreiding van 15 jaar, zullen in de periode 1960-2000 1,6 mln. woningen moeten worden vervangen, terwijl er in 1960 reeds 600.000 woningen zijn die vervangen zouden moeten zijn. Door als gemiddelde levensduur 75 jaar te kiezen, is de omvang van de vervangingsverplichting door het E.I.B. zeker niet te hoog begroot. Men dient namelijk niet alleen rekening te houden met de technisch mogelijke levensduur maar ook met de verkorting die de levensduur door veranderingen in de woongewoonten en wooneisen ondergaat. Onze grote steden staan hier voor moeilijke vraagstukken. In Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht maken de vóór 1906 gebouwde woningen resp. 38, 21, 20 en 32 pCt. van de woningvoorraad uit.

Er is dan ook een zeer groot reservoir van werk voor de bouwnijverheid. Dit reservoir kan, mits men tot een juiste planning komt, een regelmatige stroom van bouwopdrachten naar de bouwmarkt voeren. Maar wil dit tijdig kunnen geschieden, dan zullen thans reeds de nodige plannen gereed gemaakt moeten worden en de nodige voorbereidingen getroffen. Onder de genoemde voorwaarden behoeft er dus geen vrees te zijn dat het bouwbedrijf in een langdurige depressie geraakt. Dit is vooral van belang voor de arbeidsvoorziening. Met een dreigende depressie in het vooruitzicht is geen doelmatige bedrijfs- en personeelpolitiek in het bouwbedrijf te voeren en zou het bouwbedrijf volgens het E.I.B. weinig aantrekkelijkheid voor jonge krachten hebben.

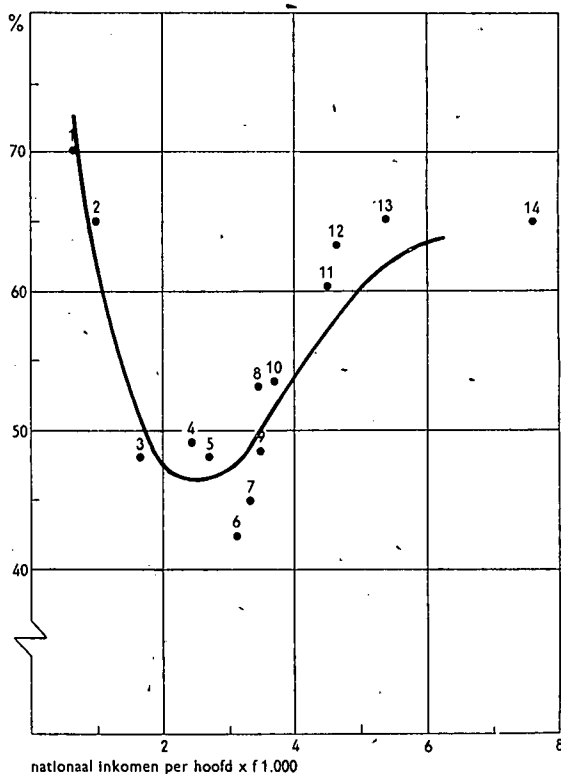
Wij willen erop wijzen dat dit „plannen” van de vervangingsactiviteit niet alleen een kwestie is van technische voorbereiding, o.a. van het beschikbaar maken van bouwgronden en het ontwerpen van uitbreidingsplannen, maar dat het tevens enkele belangrijke en moeilijke sociaal-economische vragen oproept. Een groot deel van de bewoners van de thans reeds oude woningen is aan relatief lage huren gewend en kan naar alle waarschijnlijkheid in de toekomst geen huren betalen die op kostprijsbasis zijn vastgesteld. In geen geval mag erop gerekend worden dat die bevolking een essentiële bijdrage in de financiering van de te bouwen woningen geeft.

Zowel het huur- als het financieringsprobleem zal bij de planning van de vervangingsbouw o.i. ernstig onder het oog moeten worden gezien. In ieder geval is het nuttig dat het E.I.B. ons duidelijk geconfronteerd heeft, zowel met

Bruto investeringen in vaste activa en bouwproductie in procenten van de bruto bestedingen en nationaal inkomen per hoofd in verschillende landen. Gemiddelde cijfers in 1954-1959.

Bouwproductie in procenten van bruto investeringen in vaste activa en nationaal inkomen per hoofd in verschillende landen. Gemiddelde cijfers 1954-1959.

een dreigende depressie als wij niet tijdig maatregelen nemen, als met de omvang van de niet te vermijden bouw ter vervanging van de oude woningen.

Bouw en nationaal inkomen.

Een derde zwaartepunt in de nota zien wij in de beschouwing omtrent de economisch gewenste omvang van de totale bouwactiviteit en in het bijzonder in de beschouwingen over het verband tussen nationaal inkomen en de omvang van de investeringen.

Sinds Keynes legt men dit verband gewoonlijk van de investeringsactiviteit naar het nationaal inkomen. Het zwaartepunt ligt dan op het inkomenseffect van de investeringen. Deze beschouwingwijze is vooral van belang bij conjuncturele problemen. Via de multiplier gaat van een hoger of lager investeringsniveau een relatief grote invloed op het nationaal inkomen uit. Fluctuaties in de investeringen zijn zo van grote invloed op de conjuncturele ontwikkeling. Anderzijds werken via het acceleratieprincipe veranderingen in de consumptie, vooral bij een redelijk peil van de bedrijfsbezetting, versterkt op de investeringen in voorraden en vaste activa in. Door dit samenspel van krachten ontstaat een ingewikkeld conjunctureel patroon, waarbij de bouwnijverheid zeker niet de rol van ongeïnteresseerde beschouwer kan spelen! Het E.I.B. heeft daaruit tijdens de bestedingsbeperking van 1956/57 de consequenties getrokken met zijn studie over de economische toestand van de bouwnijverheid (september 1957).

Hoewel deze relaties ook in de „Bouwnota '62" tot uitdrukking komen, is daarnaast bijzondere aandacht gegeven aan het verband van nationaal inkomen naar investeringsactiviteit. Hier overheerst niet het conjuncturele maar het structurele probleem. Twee grafieken uit de nota zijn hier bijzonder interessant. De eerste geeft het aandeel

van resp. de bruto investeringen in vaste activa en de bouwproductie, in procenten van het nationaal inkomen bij verschillende hoogte van dit inkomen. De tweede grafiek drukt, bij verschillende inkomensniveaus, de bouwproductie uit in procenten van de bruto investeringen.

Bij een laag economisch ontwikkelingspeil overheersen agrarische en ambachtelijke productie. Het peil van de investeringen is dan laag en wordt grotendeels ingenomen door investeringen in de bouwsector. Bij stijgende economische ontwikkeling neemt de bouwproductie nog wel toe, maar de overige investeringen stijgen veel sneller, zodat het aandeel van de bouwproductie in de bruto investeringen daalt. Bij verdere economische ontwikkeling neemt de dienstensector naar verhouding sneller toe dan de fabricagesector. Het totaal van de bruto investeringen, in procenten van het (hogere) nationaal inkomen, daalt, terwijl ook de bouwproductie, in diezelfde maat gemeten, een dalende tendentie heeft. Het resultaat van beide ontwikkelingen is dan dat het aandeel van de bouwnijverheid in het totaal der bruto investeringen weer toeneemt.

De twee, hierboven afgedrukte, grafieken geven een interessant beeld van de plaats die de bouwnijverheid inneemt bij studies over de structurele economische ontwikkeling. Zij zullen o.i. evenwel nog nader moeten worden uitgewerkt. Het E.I.B. wijst er namelijk op dat de hoge investeringen bij het middelmatig hoge nationaal inkomen niet alleen afhankelijk zijn van de hoogte van dat inkomen, maar ook van de groei. Deze laatste relatie komt in de grafieken nog niet voldoende uit de verf. Een verder onderzoek naar het structurele verband tussen nationaal inkomen en bouw-

1 Portugal	6 Denemarken	11 Zwitserland
2 Griekenland	7 Noorwegen	12 Zweden
3 Oostenrijk	8 Frankrijk	13 Canada
4 Nederland	9 Groot-Brittannië	14 Ver. Staten
5 West-Duitsland	10 België	

Het stimulerings­effect van spreiding van het wetenschappelijk onderwijs

In „E.-S.B.” van 20 september 1961 is in een artikel van de heren R. Ruiter en M. Eisma: „De invloed van de spreiding van het wetenschappelijk onderwijs op het aantal studenten in Nederland” voor het eerst — althans voor zover mij bekend — de stelling opgedoken, dat het stimulerings­effect, dus het aantal extra studenten dat een nieuwe instelling van wetenschappelijk onderwijs oplevert, geen serieus punt van overweging kan zijn, omdat het maar 1 pCt. van het totale aantal studenten in Nederland vormt (resp. zou vormen; men behoeft het met de berekenings­wijze niet eens te zijn). In een reactie op dit artikel heb ik, eigenlijk terloops, mijn bevreemding uitgesproken over deze redenering. Ik ben er toen niet in geslaagd de heren Ruiter en Eisma te overtuigen. Hun naschrift kwam er op neer, dat men als het maar 1 pCt. is, de aandacht beter kan besteden aan de overige 99 pCt.

Bij gelegenheid van een studieconferentie over het w.o. in Maastricht heeft nu Prof. Godefroy gezegd, dat men het stimulerings­effect zeer maximaal zou kunnen ramen op 3 pCt. en dat zelfs aan dit percentage naar de overheersende mening van de Commissie geen serieus argument voor spreiding zou kunnen worden ontleend. De bedoelde commissie is de Commissie voor Statistiek van het Inter­universitair Contactorgaan, waarvan zowel Prof. Godefroy als de heer Ruiter (namens het Centraal Planbureau) deel uitmaken. Deze commissie fungeert thans als permanent adviesorgaan voor de minister en de Academische Raad. Gezien haar functie en prestige zal derhalve een communis opinio op dit punt binnen de commissie spoedig de maatschappelijke status van vaststaand feit verwerven.

De bedoelde opvatting berust m.i. echter op een betreurenswaardig misverstand. Daarbij laat ik hier buiten beschouwing of het stimulerings­effect van één nieuwe instelling van w.o. nu op 1 pCt., 1½ pCt. of nog iets hoger moet worden geraamd (hoewel dat niet zonder betekenis is: verhoging tot 1½ pCt. scheelt de helft). Laten we het om de probleemstelling niet te vertroebelen hier maar op 1 pCt. houden. Het gaat om de interpretatie, dat derhalve

(vervolg van blz. 26)

nijverheid is dan ook o.i. zeker op zijn plaats, te meer omdat, als wij naar de grafieken kijken, de gedachte op moet komen dat Nederland zich in een bijzondere positie bevindt. De vraag moet worden gesteld of een voortzetten van het huidige zeer hoge investerings- en besparingsniveau bij verdere groei van de welvaart behouden zal blijven. Uiteraard zal men bij studies in die richting rekening moeten houden met bijzondere elementen in de Nederlandse economische ontwikkeling en met name met de snelle bevolkingstoename, die hoge eisen stelt zowel aan de woning- en civiele bouw als aan de weg- en waterbouw.

Onze totaalindruk is dat de „Bouwnota '62” niet alleen zeer belangrijk is vanwege het vele, hoofdzakelijk statistische, materiaal dat zij bevat, maar ook door de problemen op kortere en langere termijn die erin aan de orde worden gesteld.

Amsterdam.

W. J. VAN DE WOESTIJNE.

het stimulerings­effect geen serieus argument zou zijn voor de stichting van nieuwe instellingen van wetenschappelijk onderwijs.

Het bon-mot dat statistieken de superlatief van leugens zouden zijn, is ongetwijfeld ontstaan, omdat statistische cijfers tegelijkertijd waar en misleidend kunnen zijn. Het bedoelde percentage lijkt mij hiervan een schoolvoorbeeld. Twee gegevens, nl. het aantal extra studenten en het totaal aantal studenten worden aan elkaar gekoppeld, die niet op dezelfde territoriale eenheid betrekking hebben: het een is een regionaal en het ander een landelijk cijfer. Dit leidt tot verwarrende consequenties. Men ziet dit het scherpst, wanneer men het vraagstuk transposeert naar een veel groter land, of, wat in wezen op het zelfde neerkomt, binnen Nederland naar een onderwijstype met een groter aantal afzonderlijke instellingen dan het w.o., zoals bijv. het v.h.m.o.

De grootste v.h.m.o.-school van ons land is het St.-Bernardinuscollege te Heerlen. Deze school telt bijna 8 pro mille van alle v.h.m.o.-leerlingen in Nederland. De stelling, dat men het geld dan beter aan de overige 99,2 pCt. kan besteden en St.-Bernardinus sluiten, zal wel door niemand onderschreven worden. De betekenis en het bestaansrecht van een dergelijke school zal men aan heel andere criteria toetsen, waaronder in de eerste plaats het absolute aantal leerlingen. Daarbij kan men nagaan, welke extra belasting het eventuele verdwijnen van St.-Bernardinus zou veroorzaken voor de naburige v.h.m.o.-scholen. Men zou de ongemakken voor de leerlingen in de beschouwingen kunnen betrekken en ongetwijfeld de grootste betekenis hechten aan het aantal jongens, dat daardoor in het geheel geen middelbaar onderwijs meer zou ontvangen. Indien dit laatste aantal bijv. op 1.000 zou uitkomen, zou de mededeling, dat dit nog geen 6 pro mille van alle v.h.m.o.-leerlingen in Nederland is, weinig indruk maken. Algemeen zou de mening heersen, dat het verdwijnen van deze school op grond van het aantal jongens, dat van v.h.m.o. verstoken zou blijven, een ramp zou moeten worden genoemd.

Nu gelden deze criteria evenzeer voor nieuw te stichten v.h.m.o.-scholen. De have-nots hebben principieel niet minder rechten dan de beati possidentes en er is geen wezenlijk verschil tussen leerlingen, die door opheffing van een school van v.h.m.o. verstoken zullen zijn en het potentieel stimulerings­effect, dat niet gerealiseerd wordt.

Welke reden kan er nu zijn t.a.v. het w.o. als beslissend criterium de norm in te voeren, dat het stimulerend effect moet worden gemeten aan het landelijke totaal en eerst enig gewicht in de schaal zou mogen leggen als het meer zou zijn dan bijv. 3 pCt.? Men zou kunnen aanvoeren, dat het w.o. een nationaal belang is en uit nationaal oogpunt moet worden gezien, maar dat geldt ook voor het v.h.m.o. Beide onderwijstypen bestaan in concreto uit een netwerk van — weliswaar in zekere mate interdependente instellingen, die elk afzonderlijk een overwegend regionale werkingssfeer hebben ¹⁾. In verband met de grotere mate

¹⁾ Zie hierover ook: Prof. Dr.-F. L. R. Sassen: „Regionaal en Nationaal” in „Universiteit en Hogeschool”, februari 1960, no. 4, jaargang 6, blz. 305 t/m 311.

van differentiatie en specialisatie is het spreidingsvraagstuk bij het w.o. ongetwijfeld gecompliceerder dan bij het v.h.m.o.; maar dit is op zichzelf geen reden voor het aanleggen van bovengenoemd criterium.

En wat betekent 1 pCt. van alle studenten in feite? Er zijn momenteel 11 functionerende universiteiten en hogescholen; deze tellen dus gemiddeld elk 9 pCt. van alle studenten, zodat 1 pCt. gelijk is aan $\frac{1}{9}$ van een gemiddelde w.o.-instelling. De hogescholen te Tilburg, Eindhoven en Wageningen tellen echter slechts 2 à 3 pCt. van alle studenten. In verhouding tot de te verwachten (bescheiden) omvang van een nieuwe instelling is een stimulerings-effect van 1 pCt. derhalve zeer zeker van betekenis.

In absolute cijfers betekent het momenteel ruim 400 studenten; ten gevolge van het geboortegolfeffect zal het echter over enkele jaren ruim 500 zijn ²⁾. Van die 500 kan men natuurlijk weer zeggen, dat het maar 1 pCt. is. Met meer recht kan men er echter op wijzen, dat dit aantal studenten 25 jaar geleden nog door diverse w.o.-instellingen in het geheel niet werd gehaald: in 1937/1938 telde Tilburg 222 studenten, Wageningen 409, Nijmegen 446, Rotterdam 566, de V.U. 611 en Groningen 921. Sederdien zijn onze opvattingen over de minimum omvang van universiteiten en hogescholen weliswaar gewijzigd, maar 500 studenten zijn er nog evenveel als toen. Het belang van individuen maatschappij bij een academische vorming is sedertdien alleen maar gestegen. (In de jaren dertig was er een overschot aan academici). Het is derhalve moeilijk in te zien, dat een aantal studenten, dat nog slechts 25 jaar geleden een universiteit of hogeschool rechtvaardigde, thans in het geheel geen gewicht meer in de schaal zou leggen.

Als men het erover eens is, dat 500 extra studenten geen quantité négligeable zijn, is de vraag nog niet beantwoord, welk gewicht men eraan zou moeten hechten.

Deze vraag is te bezien in relatie tot de voor deze extra studenten te brengen offers. Hiermee raakt men aan uitermate gecompliceerde vraagstukken van kwalitatieve aard, maar er is ook een materiële kant aan, die vaak wordt overschat. Men zou als materieel offer voor deze extra studenten kunnen beschouwen de jaarlijkse kosten van de te stichten instelling verminderd met de jaarlijkse kosten van een overeenkomstige uitbreiding van bestaande instellingen. Men zou deze bijv. kunnen ramen door na te gaan welke besparingen zouden kunnen worden verkregen door samenvoeging van de Economische Hogeschool te Tilburg met die te Rotterdam. De extra kosten in deze zin zouden voor een „atheneum” naar mijn mening een paar ton kunnen bedragen. Dit bedrag zou men kunnen relateren aan het jaarlijkse aantal extra afstuderenden. Stelt men dit aantal op 50 ($\frac{1}{10}$ van 500 extra studenten) en de decentralisatiekosten op f. 250.000, dan betaalt men per extra academicus een premie van f. 5.000 boven de normale opleidingskosten. Dit bedrag zou men weer kunnen relateren

²⁾ Vgl.: „De ontwikkeling van het aantal academici tot 1980”, rapport van de Commissie voor Statistiek van het Interuniversitair Contactorgaan, Zeist 1959, blz. 123.

³⁾ De zaak is hier wat vereenvoudigd voorgesteld, o.a. omdat de verhouding afstuderenden/studenten niet constant is. Bij een „atheneum” heeft men in directe zin geen afstuderenden en is een gedeelte van het stimulerings-effect doorgestroomd naar elders. Dit doet echter aan het principe geen afbreuk. Indien overigens een „atheneum” zou leiden tot een lichte verhoging van het zgn. studierendement (eigenlijk de studievolttooiingsquote), dan zou volgens bovenstaande veronderstellingen reeds bij ca. 4 uit dien hoofde verkregen extra afstuderenden per jaar de rekening gladlopen en in het geheel geen premie voor het stimulerings-effect behoeven te worden betaald.

aan de totale opleidingskosten per afstuderende, dus de totale landelijke kosten voor w.o. gedeeld door het aantal afstuderenden ³⁾. Dat komt momenteel uit op ruim f. 80.000; rekening houdend met de relatief zware investeringen, die momenteel plaatsvinden, zou men het op f. 70.000 kunnen stellen, zodat de premie ruim 7 pCt. van de totale opleidingskosten zou bedragen. Overigens is dit slechts bedoeld als een zeer globale raming om de orde van grootte te benaderen.

Het stelsel van studietoelagen is deels te motiveren vanuit de sociale rechtvaardigheid, maar is voor een ander deel gebaseerd op de bereidheid omwille van het maatschappelijk belang een premie in de bovenbedoelde zin te betalen voor een extra academicus. Sommigen beschouwen het beurzenstelsel zelfs als een panacee voor alle sociale en regionale ongelijkheden in de recrutering voor het w.o. De C.B.S.-publicatie: „Rijksstudietoelagen bij het hoger onderwijs 1958/'59”, geeft aan, dat de studietoelagen in een ver van de universiteiten en hogescholen gelegen gebied als Limburg gemiddeld f. 1.724 beliepen. Neemt men om een orde van grootte te ramen aan, dat de helft van deze bursalen zonder beurs niet zou zijn gaan studeren en dat per 10 bursalen 1 academicus wordt afgeleverd, dan bedraagt de premie per extra academicus f. 34.480 ⁴⁾. Inmiddels is het beurzenstelsel nog aanzienlijk uitgebreid en aangezien daarbij de marginale stimulerings-effectiviteit voortdurend zal zijn gedaald, ligt de premie per extra academicus thans veel hoger.

Deze gegevens over de rijksstudietoelagen tonen nog iets anders aan. Het totale aantal Limburgse bursalen bedroeg namelijk 675. Neemt men aan, dat hiervan de helft extra-studenten zijn en dat $\frac{3}{4}$ woont binnen het stimuleringsbereik van een in Zuid-Limburg te stichten instelling van w.o., dan is het stimulerings-effect van het beurzenstelsel *binnen dit gebied* ruim 250. Dit betekent, dat het ontbreken van een instelling van w.o. kwantitatief een sterkere weerslag heeft, dan wanneer in dit gebied geen beurzen zouden worden verleend (wat natuurlijk als een flagrante discriminatie zou worden beschouwd).

De voorkeur voor het verlenen van beurzen boven spreiding in het stimuleringsbeleid hangt natuurlijk samen met het feit, dat het beurzenstelsel *overal* stimulerend werkzaam is. En daarmee zijn we teruggekeerd bij de kern van de in de aanvang geconstateerde misvatting: het stimulerend effect van een instelling van w.o. treedt namelijk, als daartoe de mogelijkheid wordt geschapen, *ook overal* op. Weliswaar niet als gevolg van één universiteit of hogeschool, maar het totale stimulerings-effect van alle Nederlandse universiteiten en hogescholen tezamen meen ik te mogen stellen op ongeveer 25 pCt. van alle studenten. Daarom kan men er ook grote waarde aan toekennen in een land als Frankrijk, waar nochtans het effect van één nieuwe instelling in pro milles van het landelijke aantal studenten zou moeten worden gemeten ⁵⁾. Maar men spreidt daar nog door middel van tientallen nieuwe instellingen. In Nederland zijn er nog maar enkele gebieden, die van w.o. zijn verstoken. Men ziet nu voorbij aan het stimulerings-effect van de reeds bestaande instellingen en concludeert, kijkend naar één (nieuwe) vestigingsplaats,

⁴⁾ Het maakt nationaal-economisch wel verschil of men een dergelijk bedrag extra investeert, of her-verdeelt. Bovendien wordt een gedeelte terug betaald.

⁵⁾ Vgl. mijn artikel: „Een concreet voorbeeld van universitaire decentralisatie: de universiteit van Rennes (Frankrijk)” in „Universiteit en Hogeschool”, oktober 1961, no. 1, jaargang 8, blz. 50 t/m 56.

De verrassend snelle ontwikkeling der Europese Economische Gemeenschap heeft een aantal landen gedwongen aansluiting te zoeken bij de integratiemethode die de Zes voorstaan. Na vele aarzelingen heeft ook Zwitserland een aanvraag ingediend tot associatie met de E.E.G. De beweegredenen hiertoe berusten in wezen op twee feiten. Ten eerste de traditioneel sterke verwevenheid der Zwitserse economie met de Europese markt, ten tweede de recent ingetreden structurele verslechtering van de handels- en betalingsbalans alsook van de sterk van immigratie afhankelijke arbeidsmarkt. De associatie-aanvraag kenmerkt zich echter door een aantal belangrijke reserves, ingegeven door de wens het neutraliteitsbeginsel enerzijds en de interne staatkundige structuur anderzijds tegen elke aantasting te vrijwaren. Beide overwegingen doen Zwitserland streven naar een bepaalde interpretatie van een vrijhandelszone, die in grote lijnen onverenigbaar lijkt met de beginselen die de werking en ontwikkeling der E.E.G. inspireren.

Zwitserland en de E.E.G.

De door Zwitserland op 15 december 1961 bij de Europese Economische Gemeenschap ingediende aanvraag, „in een geëigende vorm te kunnen deelnemen aan de geïntegreerde gemeenschappelijke markt” — in de toelichting van 24 september 1962 van Minister Wahlen voor de Raad van Ministers duidelijker en soepeler als associatie op grond van art. 238 van het E.E.G.-verdrag bevestigd —, is een logisch uitvloeisel van twee feiten. Enerzijds het feit van de economische positie van Zwitserland, anderzijds de mislukking van alle pogingen om, door middel van unilateraal of met andere belanghebbende staten getroffen maatregelen, de gemeenschap te dwingen tot toenadering op voor Zwitserland gunstige voorwaarden.

Beide aspecten vindt men in de Zwitserse houding terug. De tijdelijke sluiting van de kapitaalmarkt en de E.F.T.A. zijn daar voorbeelden van. Ook de pogingen om door middel van het G.A.T.T. het buitentarief te ontlopen hebben teleurstellende resultaten opgeleverd (wegens handelspolitieke beperkingen, voortvloeiende uit het neutraliteitsbeleid, is Zwitserland nog steeds niet volledig lid van deze organisatie). De in het kader van het G.A.T.T. gevoerde onderhandelingen met de E.E.G. en de zgn. „Dillon round” vermochten, krachtens officiële bronnen, „slechts in zeer beperkte mate de jegens Zwitserland bestaande discriminerende maatregelen opheffen”.

(vervolg van blz. 28)

dat de zaak relatief niet belangrijk is. De kandidaten van nu staan echter aan het einde van een hele reeks; sedert 1918: Wageningen, Nijmegen, Tilburg, Eindhoven en thans Enschede. Het netwerk is bijna voltooid, maar dat maakt het voor de achterblijvers alleen maar moeilijker te aanvaarden dat men nu het mes in het varken zou willen laten steken.

Het stimulerings-effect is niet het enige voordeel van spreiding van het w.o.; deze spreiding heeft ook niet uitsluitend voordelen en men kan erover van mening verschillen. Onaanvaardbaar is echter, dat de reële belangen van honderden jonge mensen, die met deze stimulering zijn verbonden, zouden worden weggewuifd met een verwijzing naar één enkel onvoldoende doordacht percentage.

Maastricht.

Drs. W. P. G. TOONEN.

De erkenning van deze feiten is vrij recent en bepaald niet van harte gegaan. Trouwens, in de moeilijke beginperiode van de E.E.G. kwamen de aanmoedigingen ook niet bepaald uit Bern. Dit wordt echter begrijpelijker wanneer men ziet voor welke moeilijkheden de Federale Raad nu op korte termijn is geplaatst.

Economische situatie.

Zwitserland is bij uitstek een geïntegreerd land. De uitvoer (24 pCt. van het bruto nationaal produkt) gaat voor 80 pCt. naar Europa (waarvan 62 pCt. naar de E.E.G.); de invoer (29 pCt. van het bruto nationaal produkt) wordt voor 60 pCt. uit Europa betrokken, waarvan 42 pCt. uit de Gemeenschap. Het dienstverkeer geeft hetzelfde beeld.

Van uitermate grote betekenis voor de welvaart is de migratie. Ongeveer $\frac{1}{4}$ van de beroepsbevolking (630.000 in de spitsperiode) wordt aangetrokken uit het buitenland, voornamelijk uit de nabuurlanden (Italië) en uit Spanje. De integratie van het financieel verkeer is bekend.

Maar niet alleen deze verwevenheid verklaart de omzwaai in de Zwitserse politiek, vooral de vooruitzichten op langere termijn hebben daartoe bijgedragen. De huidige ontwikkeling knaagt aan de pijlers van de Zwitserse welvaart.

Handelsbalans.

De handelsbalans wijst traditioneel een tekort aan. Het dekkingspercentage, dat in 1938 81,9 pCt. bedroeg, is geleidelijk teruggelopen tot 70,5 pCt. in het eerste halfjaar van 1962. Tot voor kort dekte het dienstensaldo het importoverschot ruim. Voor dit jaar wordt het deficit van de handelsbalans evenwel geraamd op Zw. fr. 3,7 mrd. en dat van de betalingsbalans op Zw. fr. 1,5 mrd.

De stormachtige stijging van de invoer is gedeeltelijk te verklaren uit de conjuncturele behoeften van de op volle toeren draaiende industrie. Ook de groeiende welvaart van de Zwitserse consument wordt daarin weerspiegeld. Een vergelijking tussen het tweede kwartaal van 1962 en de overeenkomstige periode van 1961 geeft bijv. aan, dat de invoer van voedingsmiddelen en fabriekaten met resp. 7 en 20 pCt. steeg. Een aanzienlijk deel van het toenemend tekort moet dus als structureel worden aangemerkt.

Daarentegen heeft de Zwitserse uitvoer zich niet los kunnen maken van zijn cyclisch karakter. Weliswaar behouden de Zwitserse produkten nog steeds een groot penetratievermogen door een hoge graad van geïncorporeerde know-how, maar de snelle ontwikkeling elders — vooral door betere organisatie — doet dit voordeel afslijten. De vier grote industrietakken: machine-, chemische, uurwerk- en textielindustrie, die tezamen ongeveer 35 pCt. van het nationaal inkomen vormen, exporteren resp. 70, 60, 95 en 45 pCt. van hun produktie. Gedragen door de conjuncturele zuiging, is de uitvoer van Zw. fr. 5,6 mrd. in 1955 tot ongeveer Zw. fr. 9,0 mrd. in 1962 gestegen, maar de terugkeer naar een meer normale vraag en de daarmee gepaard gaande scherpere concurrentie op de wereldmarkt doen alreeds hun invloed gelden. De orderboeken van 1962 zijn minder vol en vooral de levertijden lopen terug. Tevens verslechterde de ruilvoet zich enigszins. De uitvoer van de textielnijverheid en van kleurstoffen is gedaald.

Zwitserland bezit een zeer grote reserve aan internationale betaalmiddelen (Zw. fr. 11,687 mln. midden 1962). Een groot deel daarvan moet echter geréserveerd blijven ter dekking van het buitenlands bezit. Men schat het kapitaal van niet-ingezetenen op Zw. fr. 8 mrd., zonder daarbij de in vaste activa belegde gelden te rekenen. Een illustratie van de omvang der vluchtkapitalen levert de Berlijn-crisis (ongeveer Zw. fr. 4 mrd. in enkele weken). De „hot money”-bewegingen maskeren de fundamentele tendens van de betalingsbalans. Op de deviezenmarkten is deze echter niet onopgemerkt gebleven zoals de recente baisse van de frank bewijst.

Arbeidsmarkt.

De grote stabiliteit van lonen en prijzen wordt grotendeels tot stand gebracht via de elasticiteit van de arbeidsmarkt. Van 1953 tot 1962 steeg de werkgelegenheid met 32 pCt., maar slechts in een gering gedeelte van de vraag naar arbeidskrachten kon worden voorzien door de aanwas der nationale beroepsbevolking. Nu hebben onlangs de belangrijkste twee emigratielanden, Italië en Spanje, de Bondsregering doen weten dat hun arbeidsoverschot tegen 1965 grotendeels zal zijn geabsorbeerd door de voortschrijdende industrialisatie van die landen. Weliswaar tracht men nu, o.a. door wervingsovereenkomsten met Griekenland en Turkije, het gat te stoppen, maar een volledige vervanging lijkt moeilijk en in ieder geval kostbaar gezien de grotere concurrentie. Daar de gehele produktiestructuur is ingesteld op de nog steeds groeiende immigratie, onder meer door opschuiving van de nationale krachten naar hogere klassificaties (in de landbouw zijn 71 pCt. van de arbeidskrachten buitenlanders, in de industrie 30 pCt.), is binnen afzienbare tijd een niet te onderschatten spanning te verwachten.

Prijzen en lonen.

Het herstel van een relatieve prijsstabiliteit in Europa en de vergroting der spanningen in Zwitserland — gedeeltelijk veroorzaakt door het kostbare landbouwbeleid — hebben tot gevolg dat voor het eerst sinds 1945 de interne prijsstijgingen die van externe goederen en diensten overtreffen. In Zürich bijv. zijn de bouwkosten in één jaar met 9 pCt. gestegen. Voor de algehele prijsindex zie men de tabel bovenaan blz. 31.

De oorzaken van de overbesteding worden verschillend beoordeeld. Het „Vorort”, het centrale orgaan van de werkgevers, legt de vinger op de loonontwikkeling. Inder-

elk aandeel

'Vereenigd

Bezit van

1894'

vormt in

feite een

deskundig

samengestelde

aandelen-

portefeuille

Dit is mogelijk, omdat 'Vereenigd Bezit' een beleggingsmaatschappij is, die de gezamenlijke inbreng van haar aandeelhouders belegt in ca. 200 zorgvuldig geselecteerde fondsen. Zodoende wordt een belang verkregen bij tal van bedrijfstakken in binnen- en buitenland. Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verschaft U een aantrekkelijk rendement met beperking van risico.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

**N.V. VEREENIGD
BEZIT VAN 1894**

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico.

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

(I. M.)

Jaar	Groothandel			Consumptie-index
	Binnenlandse goederen + diensten	Buitenlandse goederen + diensten	Algemeen	
1939	100	100	100	100
1960	211,3	218,7	214,6	183,3
1961	218,9	218,2	218,7	191,2
1962 juli ...	228,0	219,1	224,7	195,7

daad zijn de lonen relatief hoog, maar de loonstijging is traditioneel gering en regelmatig (4,7 pCt. in 1961). Daarentegen is het krediet zonder twijfel een fundamentele factor: in 1961 stegen de bankkredieten met 25 pCt., dit terwijl de zelffinanciering vrijwel 100 pCt. der industriële investeringen dekt. Rond en in Genève staan voor Zw. fr. 1 mrd. bouwprojecten op stapel; de bouwcapaciteit bedraagt echter ten hoogste Zw. fr. 500 mln. De druk wordt nog versterkt door het feit dat vrijwel alle projecten betrekking hebben op horizontale capaciteitsuitbreiding; diepte-investeringen blijven achterwege.

Associatie met de E.E.G.

De Zwitserse aanvraag is dus verrassend noch nijpend. Toetreding zou niet alleen worden toegejuicht maar ook weinig moeilijke problemen opwerpen. Zwitserland vraagt echter niet om toetreding, maar om associatie; niet een associatie zoals die in Brussel wordt gezien, maar een vorm die door Bern aanvaardbaar wordt geacht. En aan die laatste versie zitten wel enkele haken en ogen.

De redenen aangevoerd om de Bernse versie te verdedigen berusten in wezen op twee staatkundige — typisch Zwitserse — overwegingen, te weten de neutraliteit en de interne politieke structuur.

De neutraliteit wordt zeer verschillend beoordeeld. Vóór en tegenstanders gaan elkaar te lijf met de meest uiteenlopende argumenten. De interne politieke structuur wordt gekenmerkt door het federalisme — de kantonale soevereiniteit — en zijn constitutionele waarborg, het stelsel van de zgn. directe democratie, beide sterk geworteld in het politieke leven van de republiek.

De directe democratie komt vooral tot uiting in het recht van de — uitsluitend mannelijke — kiezers om direct wetgevende bevoegdheden uit te oefenen op nationaal of kantonaal niveau. Dit kan geschieden via het facultatieve referendum — op initiatief van 50.000 kiezers — of via het verplichte referendum krachtens bindende voorschriften van de grondwet. In de economische werkelijkheid is de remmende werking van het stelsel vrijwel achterhaald: in de publieke sector door de uit de crisis- en oorlogperiode daterende en niet afgeschafte volmachten en door een specifiek stelsel van samenwerking met de particuliere sector, in de particuliere sector zelf door de ongeëvenaarde kartelvorming. Toegepast op maatregelen van supra-nationale solidariteit, met hun onvermijdelijk ten dele opofferende inhoud, zullen de negatieve bestanddelen van dit stelsel echter moeilijk kunnen worden gecompenseerd.

Welke zijn nu de specifieke gevolgen van deze twee overwegingen voor een eventuele associatie-overeenkomst?

Betekenis van het neutraliteitsbeginsel.

Het neutraliteitsbeginsel vergt een volkomen uitsluiten van discriminerend handelen. De memorie Wahlen verklaart dan ook: „De neutraliteit van Zwitserland vereist een autonome handelspolitiek jegens derde landen, en meer in het bijzonder het behoud van de vrijheid tot aangaan van handels- en douane-overeenkomsten”. Het gemeenschappelijk buitentarief en het gemeenschappelijk handels-

beleid worden dus buiten werking gesteld. Wel wordt onderlijnd dat een voldoening gevende coördinatie zal worden nagestreefd, maar het is zeer de vraag of de in de praktijk aldus ontstane lekken daardoor kunnen worden gedicht. De precedënten van andere vrijhandelszones zijn niet bemoedigend en de aan Bern op nationaal niveau ter beschikking staande instrumenten lijken ontoereikend.

Ten tweede maakt de neutraliteit de veiligstelling van de nationale bevoorradingsgrondslag noodzakelijk, vooral op het terrein der levensmiddelen. Een uitgebreid en kostbaar dispositief, beheerst door een bijna onafzienbare wirwar van beschermende, ondersteunende en vrijwaringsclausules stelt in die zin momenteel de landbouwsector uitdrukkelijk buiten het geldende economische regime. Dergelijke inbreuken op het nationale liberale stelsel bestaan er wel meer (de uurwerkindustrie bijv.) en zullen nauwkeurig op hun storende werking moeten worden onderzocht. Reeds nu kan men echter vaststellen dat het Zwitserse landbouwbeleid tegen vrijwel alle beginselen van de Europese agrarische politiek indruist.

Tenslotte impliceert het neutraliteitsbeginsel de mogelijkheid dat, in geval van internationale crisis of dreiging daarvan, de overeenkomst unilateraal wordt opgezegd. Het Verdrag van Rome is echter voor een onbepaalde tijd gesloten, hetgeen in de logica zelve van een economische integratie ligt opgesloten. Slechts art. 224 spreekt terloops over eventueel gezamenlijk te treffen regelingen in geval van een politieke crisis. De buiten de E.E.G. bestaande politieke en militaire banden tussen de leden-staten verzekeren trouwens de nodige harmonisatie. Zwitserland voert daarentegen een volledig ongebonden buitenlands beleid en is zelfs geen lid van de V.N. Een eventueel Zwitsers besluit tot opzegging, juist op een kritiek moment, zou dan ook onoverzichtelijke politieke en economische gevolgen meebrengen.

Betekenis van de interne politieke structuur.

Direct daarmee samenhangend bestaan er interne verplichtingen. Een overeenkomst voor onbepaalde tijd moet krachtens de grondwet worden bekrachtigd door een nationaal referendum, een overeenkomst van beperkte duur, doch voor meer dan 15 jaar, is onderworpen aan een facultatief referendum. Gezien het feit dat een referendum een hachelijke onderneming zou zijn voor de eventuele associatie-overeenkomst, gaat de voorkeur van Bern uit naar een overeenkomst voor minder dan 15 jaar.

De interne politieke structuur zal vooral haar invloed doen gelden op de harmonisatie van de conjunctuurpolitiek en van de concurrentievoorwaarden.

Harmonisatie van de conjunctuurpolitiek.

Gezien de importantie van Zwitserland als monetair centrum lijkt bij een vrij goederen- en kapitaalverkeer de coördinatie van de conjunctuurpolitiek een eerste vereiste. De middelen daartoe ontbreken echter van Zwitserse zijde. Wat betreft het begrotingsbeleid wordt de toestand gekenmerkt door de geringe invloed van de bondsbegroting. Van de totale publieke uitgaven (ca. 20 pCt. van het nationaal inkomen) wordt slechts 23 pCt. centraal bepaald, de rest door de kantons waarop Bern weinig of geen vat heeft. De centrale uitgaven zijn bovendien zeer inelastisch. Het enige middel waarover Bern beschikt — liquiditeitsverkrapping of verruiming via budgetoverschotten of -tekorten — heeft heel weinig invloed gezien het bijzondere karakter van de kapitaalmarkt.

De belastingopbrengst valt voor ongeveer 50 pCt. toe aan de confederatie; een deel daarvan vloeit echter volgens vaste percentages terug naar de kantons. De constitutionele binding van het fiscale stelsel — onderworpen aan het referendum — laat overigens geen ruimte voor bewust conjunctureel handelen (variatie van de heffingsvoet, van de heffingstijdstippen e.d.). De geringe progressie verzwakt de werking van de „built-in stabilizers”. De kantons zelf voeren eveneens een autonoom fiscaal en financieel beleid.

Voorts valt op te merken dat de weinig ontwikkelde stelsels van sociale zekerheid evenmin mogelijkheden tot conjuncturele correcties bieden. De zwakte van de begrotingspolitiek blijkt uit de onmacht van de centrale regering, de „rijke” kantons te dwingen tot een zekere solidariteit jegens de minder bedeelde kantons door middel van een grotere differentiatie der bovengenoemde kantonale belastingquoten. In het welvarende Zwitserland blijven de regionale verschillen enorm. Wanneer het gemiddeld inkomen per hoofd gesteld wordt op 100, verdienen de bewoners van Basel, Bern, Zürich en Genève als enige boven het gemiddelde resp. 156, 138, 147 en 122, tegen Graubunden 39, Freiburg 40, Wallis 40 en Ticino 67.

Het zwakke begrotingsbeleid wordt niet gecompenseerd door een sterke monetaire politiek. Hiervoor heeft de emissiebank niet de nodige instrumenten. De uitzonderlijke liquiditeitspositie van de banken onttrekt aan de discontopolitiek nagenoeg elke werkzaamheid. Van 1950 tot 1960 berustte slechts 2 pCt. van de geldschepping op kredietverlening door de Centrale Bank! Voor het voeren van een effectieve open-marktpolitiek zijn de middelen niet aanwezig. De bestaande voorschriften zouden, als de middelen wel beschikbaar waren, de doelmatigheid sterk beperken. De emissiebank bezit geen enkele bevoegdheid tot het instellen van verplichte kasreserves of kredietrestricties. Wel bestaat er een stelsel van verplichte bankreserves, maar dit is bedoeld als zekerheid voor de depositanten. De gecompliceerde werkwijze en samenstelling van dit stelsel laten een conjunctuurpolitiek gebruik ervan niet toe.

Sinds geruime tijd tracht de Centrale Bank een stabiliserende invloed uit te oefenen door middel van de ook elders bekende „gentlemen's agreements”. Kredietbeperking via deze weg is echter een hachelijke zaak. In het bijzonder geldt dit voor de winstgevende, zeer onafhankelijke en moeilijk te controleren Zwitserse banken. Zwitserland is niet aangesloten bij het Internationaal Monetair Fonds wegens de misschien wel gegronde vrees als klein land niet de zware last van een „key currency” te kunnen torsen. Voorts ontbreken vaste grondslagen voor een eventuele preventieve actie. De statistieken zijn namelijk onvolkomen (er bestaat bijv. geen produktiestatistiek), terwijl een stelsel van nationale jaarrekeningen en een officiële betalingsbalans volledig ontbreken.

Harmonisatie van de concurrentievoorwaarden.

De gemengde gevoelens der Zwitserse nijverheid ten opzichte van de associatie berusten in vele gevallen op de voorstellingen die men zich maakt van de harmonisatie der concurrentievoorwaarden. De sociale lasten bedragen in Zwitserland 2,2 pCt. van het nationaal inkomen tegen 7,5 pCt. in Nederland. Het verschil in lasten tussen een Frans werkgever en zijn Geneefse collega enkele kilometers verder bijv. is ruim 30 pCt. van het loon. Men berekent nu al de weerslag van een eventuele aanpassing. De verschillen tussen mannen- en vrouwenlonen zijn soms zeer aanzienlijk. De gelijktrekking daarvan, zoals het Verdrag

van Rome voorschrijft, zou de sterk regionaal geconcentreerde textielindustrie een zware slag toebrengen.

De meeste stemmen gaan echter op tegen de fiscale harmonisatie. Niet alleen vreest men een eventuele verzwaring van de belastingen, die het laagst van Europa zijn (de winstbelasting bijv. bedraagt, 30 pCt.), maar vooral het verdwijnen van de zeer vele momenteel bestaande fraudemogelijkheden. Een onlangs door de Federale Raad gepubliceerd rapport sprak van de „schrikbarende omvang” die de belastingfraude zou hebben aangenomen. Het beroepsgeheim der banken maakt het de belastingplichtigen — ook de vreemdelingen — in dit opzicht gemakkelijker. Het is beslist geen toeval dat de hoofdkantoren van de in de Gemeenschap gevestigde Amerikaanse dochtermaatschappijen zich te Genève of Zürich bevinden en de buitenlandse kapitaalvorming in Zwitserland zo'n grote vlucht heeft genomen, ten detrimente van de Gemeenschap. De Zwitserse verzekeringen tot medewerking zullen zich ook tot dit gebied moeten uitstrekken.

Slotbeschouwing.

In het geval Zwitserland liggen veel voetangels en klemmen verborgen. De wens om in een zuiver economische associatie met de Gemeenschap te treden, zonder daaraan formeel een principieel politiek besluit te verbinden, gaat voorbij aan het feit dat de politieke motiveringen de motor van de economische opofferingen vormen. Voorts is op het gebied van de economische samenwerking de Zwitserse versie van een vrijhandelszone verre van ideaal. Men krijgt het gevoel dat in Bern, onder druk van al dan niet vermeende nadelen, wordt gewerkt aan een oplossing die alle voor Zwitserland nadelige consequenties uitsluit. Een dergelijke opvatting van de associatie is natuurlijk volstrekt ontoelaatbaar.

Na drie jaar ongegronde paniek en verkeerde manoeuvres moet eindelijk eens de werkelijkheid onder ogen worden gezien. Ook zonder associatie zullen tenslotte de landbouwsector en de textielindustrie zich moeten aanpassen. Niet de E.E.G., maar de gegevens van de moderne economie vergen het einde van de versplintering der uurwerk- en machine-industrie. Een redelijke associatie met de E.E.G. zal uiteindelijk de fundamenteel gezonde Zwitserse industrie niet schaden, maar verjongen en versterken.

Ook zonder associatie zal men het staatkundig leven ingrijpend moeten wijzigen. Men kan namelijk de staat niet ongestraft van de hand in de tand laten leven. Maar Zwitserland, een bolwerk van anachronistische rechten en plichten, waardoor eeuwen van absolutisme en nationalisme werden vermeden en een grote welvaart werd verkregen, ziet zich zelf als een levend voorbeeld van vreedzame en harmonieuze integratie. Voorbijgestreefd door een volkomen nieuwe integratievorm met veel verderstreckende gevolgen, is het de Zwitsers moeilijk opeens het roer om te gooien. De paniek der integratie is eigenlijk vrees voor de toekomst, vrees voor het uiteenvallen der confederatie door directe blootstelling der verschillende etnische groepen aan de zuigkracht der grote naburen, vrees uiteindelijk op te moeten gaan in een groter geheel. De „voorbeeldige democratie”, zoals André Siegfried Zwitserland noemde, vreest niet alleen voor haar welvaart, maar ook voor haar bestaan.

Een oplossing zal tot stand moeten komen op grond van wederzijds begrip, in een evenwicht van rechten en plichten. Wat dat betreft zal Zwitserland moeten inzien dat zijn voorbeeld alle kracht heeft behouden.

Genève.

Drs. NIC. G. KRUL.

Europa-bladwijzer

No. 18

Mededinging - Industriële eigendom - Verzekeringen.

Inmiddels ligt 1 november 1962, de datum waarvoor de eerste groepen bestaande mededingingsregelingen bij de Commissie moesten worden aangemeld om in aanmerking te komen voor de ontheffing van art. 85 lid 3 van het E.E.G.-Verdrag, weer achter ons. Over het beleid, dat de Commissie bij de beoordeling van de tot dusver aangemelde kartels zal volgen — volgens sommige berichten zijn dit er 752 — is nog nauwelijks iets bekend, maar vast staat wel, dat de ontwikkeling op dit gebied voor het bedrijfsleven van het grootste belang blijft. Er bestaat dan ook een duidelijk verband met de aanhoudende hausse in het aantal geschriften over de eerste Europese kartelwet. Wezen wij in een vorige bladwijzer (No. 16c - 24 oktober 1962) reeds op een groot aantal tijdschriftartikelen, dat aandacht besteedde aan de eerste verordening ter uitvoering van de artt. 85 e.v. van het E.E.G.-Verdrag, thans zijn ook de eerste commentaren in boekvorm verschenen. De losbladige uitgave *Europees Mededingings- en Kartelrecht* van Mr. J. J. A. Ellis en Mr. H. van den Heuvel, uitgegeven bij AE. E. Kluwer & Zn. en N. Samsom N.V., is voorlopig vooral van waarde vanwege de documentatie die men erin aantreft. Zo zijn opgenomen o.m. de volledige teksten van het parlementair verslag over de ontwerp-verordening (rapport Deringer), de ontwerp-tekst van de Commissie met Memorie van Toelichting en de tekst van de verordening zoals deze uiteindelijk is vastgesteld door de Raad. Ook vindt men achterin een uitgebreide literatuurlijst. De toelichting van de schrijvers zelf op de materie is voorshands nog zeer summier (ca. 30 blz.). Het is te hopen, dat deze lacune spoedig wordt opgevuld door het artikelsgewijs commentaar, dat beide auteurs in hun voorwoord hebben aangekondigd.

Bijzonder degelijk en goed gedocumenteerd is *Kartelrecht* van de hand van Mr. A. Mulder en Mr. M. R. Mok (Samsom/Kluwer, 1962, 246 blz. + bijlagen) waarin een eerste systematisch overzicht van de thans geldende Nederlandse kartelwetgeving wordt gegeven. Het bevat dus in de eerste plaats een commentaar op de Wet Economische Mededinging van 1956, dat wordt voorafgegaan door een historische schets. Daarnaast is ook een beschrijving opgenomen van de kartelrechtelijke bepalingen in de Benelux-, E.G.K.S.- en E.E.G.-Verdragen. Dit deel vormt ongeveer een vierde van de inhoud van het boek. De opzet van het werk is zeer praktisch, waarbij speciale aandacht is gewijd aan het tot dusverre, in Nederland gevoerde kartelbeleid. Echter ook anderen dan alleen praktijkjuristen zullen veel baat vinden bij dit boek. Als bijlagen zijn o.a. opgenomen de tekst van de Wet Economische Mededinging, een schema bevattende in Nederland aangemelde mededingingsregelingen, de kartelbepalingen van het E.E.G.- en E.G.K.S.-Verdrag en de tekst van verordening no. 17. Volledigheidshalve dient hier nog vermeld te worden *Das Kartellrecht im EWG-Bereich* van Otto-Friedrich von Gamm (Schriftenreihe für Kartell- und Konzernrecht des In- und Auslandes, deel 3, Köln/Berlin, 1961, 157 blz.), waarin, afgezien van de artt. 85-90, ook het een en ander gezegd wordt over dumping en de steunmaatregelen van de staten. Voorts vindt men hierin een wel bijzonder summier overzicht van de nationale kartelwetgevingen van de lid-staten van de E.E.G.

Ook de stroom tijdschriftartikelen over dit onderwerp houdt aan. In de in de Franse en de Engelse taal verschijnende *Journal du Droit International* (1962, no. 2, blz. 368-401) heeft A. Françon een beschouwing over de eerste kartelverordening gegeven („Les ententes et les monopoles selon le Traité de Rome”). Hij gaat meer in het bijzonder in op de bevoegdheden die aan de Commissie zijn toegekend — met name t.a.v. onderzoek en verificatie —, een onderwerp waarover Prof. Dr. I. Samkalden bij ons al eerder schreef in de mei- en juni nummers van *Sociaal-Economische Wetgeving* (blz. 205-215 en blz. 273-281). Daarnaast wijdt hij aandacht aan het recht van belanghebbenden en derden om gehoord te worden en om (eventueel) in beroep te komen tegen hen rakende beschikkingen van de Commissie.

De vergelijking van Lazar Foscaneanu in *Revue du Marché Commun* van juni 1962 (blz. 241-249) tussen de kartelbepalingen in het E.G.K.S.- en het E.E.G.-Verdrag brengt weinig nieuws, evenmin als het artikel van Dr. Schumacher in *Wirtschaft und Wettbewerb*, no. 7/8, juli/augustus 1962 (blz. 475-485), dat zich beperkt tot een feitelijk overzicht van de eerste E.E.G.-kartelverordening. Interessanter is „Zur Frage der Anwendung von Art. 85 des EWG-Vertrages auf Individualverträge” van Rudolph von Werdt in het septembernummer van *Wirtschaft und Wettbewerb* (blz. 583-594). Daarin wordt tenminste niet volstaan met een tekstparafrase. De schrijver poogt vast te stellen welke overeenkomsten tussen twee ondernemingen van de werking van het verbod in art. 85 moeten worden uitgesloten. De *International and Comparative Law Quarterly* van oktober 1962 (blz. 1027-1053) bevat nog een bijdrage van Alan Campbell over de kartelverordening. Meer dan een beschrijving van de voornaamste bepalingen geeft hij echter niet. Aan het eind is de Engelse tekst der verordening opgenomen.

Met het artikel van Drs. D. Schepers in *Sociaal-Economische Wetgeving* van september 1962 (blz. 454-465) komen voor de praktijk belangrijke vragen aan de orde. De schrijver poogt in concreto voor een viertal nader omschreven groepen van industriële kartels vast te stellen in hoeverre zij onder het verbod van art. 85 lid 1 vallen. Het belang van deze aanpak is duidelijk. Aanmelding — nodig om in aanmerking te komen voor een ontheffing op de voet van art. 85 lid 3 — kan immers achterwege blijven als de overeenkomst niet door het verbod van art. lid 1 wordt getroffen. Kritische toetsing van de resultaten en verdere uitwerking van de door Drs. Schepers gevolgde methode zou op dit terrein nuttiger kunnen zijn dan de vele malen herhaalde parafraseringen van de tekst der kartelverordening.

Het ontwerp voor een conventie betreffende een Europees Octrooirecht is op 14 november jl. door de Europese Commissie gepubliceerd. Van dit ontwerp heeft F. Froschmaier, secretaris van de in 1959 op initiatief van het Commissielid Von der Groeben door de E.E.G.-landen ingestelde werkgroep die het ontwerp gemaakt heeft, in het septembernummer van *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht* (no. 9., 1962, blz. 433-438) reeds een samenvatting gegeven. Het doel van de ontwerpers is niet geweest de unificatie van de bestaande wetgevingen, maar veeleer om te komen tot een „Europees octrooi” dat, naast

de nationale octrooien, in alle lid-staten van de E.E.G. van kracht zal zijn. Er is voorzien in een Europees Octrooi-gerechtshof, dat in het ontwerp een kamer van het Europese Hof in Luxemburg zou zijn. Naast de bepalingen van materieel recht (octrooieerbaarheid, recht op het octrooi, werking en duur van het octrooi) nemen de artikelen betreffende de verleningsprocedure een grote plaats in. De omvang van het ontwerp vindt deels zijn verklaring daarin, dat ook de Europese octrooi-procedure volledig moest worden geregeld, zonder dat men kon terugvallen op de procedurevoorschriften in de nationale wetgevingen.

De Franse tekst van de Benelux Conventie betreffende handelsmerken, die op 19 maart jl. te Brussel getekend is, vindt men met een artikelsgewijs commentaar en de ontworpen eenvormige wet in de *Revue de Droit Intellectuel - L'Ingénieur-Conseil* (1962, no. 52, blz. 121-156).

In 1961 is in Italië het tweede internationale congres betreffende het verzekeringsrecht gehouden, waarvan *J. le Gueut* en *A. Marin* in de *Revue Internationale de Droit Comparé* (1962, no. 14, blz. 588-593) een verslag geven. Met name twee onderwerpen zijn aan de orde gesteld: de vergoeding van ideële en immateriële schade alsmede de bepaling van beroepsongeschiktheid als gevolg van een ongeval.

Rechtspraak Hof van Justitie Europese Gemeenschappen - Conventie voor de Mensenrechten.

De rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen trekt in de buitenlandse literatuur meer en meer de aandacht. In *Judicial Control of the European Communities* (XIX + 268 blz., Stevens and Sons, London 1962) heeft *Gerhard Bebr* de jurisprudentie tot en met 1960 aan een analyse onderworpen. Van belang is vooral deel II waarin hij uitvoerig de voorwaarden, waaronder ook ondernemingen onder het E.G.K.S.-Verdrag een beroep tot nietigheid tegen door de Hoge Autoriteit uitgevaardigde beschikkingen toekomt, uiteenzet. Een korte maar als inventaris waardevolle aankondiging van de eerste zes delen van de jurisprudentie (1954-1960) gaf *Prof. Stefan Riesefeld* uit Berkeley (Californië) in *The American Journal of International Law* (vol. 56, no. 3 van juli 1962, blz. 724-728). Een soortgelijke samenvatting van de uitspraken van het Hof gedurende de jaren 1958-1961 heeft *B. Moser* gegeven in *Juristische Blätter* (Heft 5/6, 1962, blz. 136-139).

De vervoersarresten van het Hof van 15 juli 1960 in de zaken van Nederland (no. 20/59) en Italië (no. 25/59) tegen de Hoge Autoriteit en het arrest van 12 juli 1962 in de zaak no. 9/61 van Nederland tegen de Hoge Autoriteit kwamen aan de orde in een artikel van *R. M. Chevallier* in de *Revue du Droit public et de la Science politique* van juli/augustus 1962 (blz. 646-663).

In de *Jurisclasseur Périodique* van 18 juli 1962, no. 29 behandelt *J. L. Ropers*, van wie reeds een boeiende studie over art. 177 E.E.G. het licht zag (*J.C.P.* 1961, Doctrine 1624; *S.E.W.* 1961 (E), blz. 91/92), „Des conflits entre la Cour de Justice des Communautés et les juridictions nationales” (Doctrine 1709).

Jean Claude Séché wijdt in de *Revue Générale de droit international public*, 66e jrg., no. 2, april-juni 1962, een uitvoerige en belangwekkende studie aan het belang, dat de eiser bij een actie voor het Hof van Justitie van de E.G.K.S. moet hebben, wil zijn vordering ontvankelijk zijn. Het geldt hier een van de vraagstukken waarover de verdragstekst allerminst duidelijk is en die dus een zorg-

vuldige analyse van de beschikbare jurisprudentie behoeven om tot grotere klaarheid te worden gebracht. De schrijver onderscheidt tussen het belang van de gemeenschapsinstellingen, het belang van de staten en het belang van de natuurlijke en rechtspersonen en onderzoekt bij deze laatste categorie weer afzonderlijk het belang van ondernemingen en verenigingen van ondernemingen, als bedoeld in art. 80 aanhef E.G.K.S., en het belang van de overige natuurlijke en rechtspersonen. De beschikbare arresten van het Hof zijn tot en met de eerste band van deel VII vrijwel volledig verwerkt. Aan het slot van zijn artikel verzuimt *Séché* niet erop te wijzen, dat de ontwerpers van de beide Verdragen van Rome de ruime uitleg die het Hof aan de E.G.K.S.-bepalingen inzake het beroep van ondernemingen heeft gegeven, kennelijk niet hebben willen volgen. Zij hebben de tussenkcmst van het Hof bewust willen beperken. De schrijver meent, dat dit ook voor de toepassing van het E.G.K.S.-recht niet zonder gevolg zal blijven.

In no. 3 van hetzelfde tijdschrift (juli-september 1962) is het arrest van het Hof van 23 februari 1961 inzake de Limburgse steenkolenmijnen tegen de Hoge Autoriteit (zaak no. 30/59, *Jur. VII*, blz. 3 e.v.) voorzien van een uitvoerige noot van *R. M. Chevallier*.

Belangstellenden in het kartelrecht van de E.E.G. zullen wellicht genoeg commentaren op het Bosch-arrest in buitenlandse tijdschriften hebben verzameld. *Dennis Thompson* gaf nog eens een samenvatting van het arrest in *The International and Comparative Law Quarterly* van juli 1962, blz. 721-737 en drukte de Engelse vertaling van de relevante artikelen van het Verdrag, het Statuut van het Hof en Verordening no. 17 daarachter af. Ook de Belgische *Revue de Droit Intellectuel-l'Ingénieur-Conseil* van april-juni 1962, nos. 4-6, bevat het Bosch-arrest met noten van *De Caluwé* en *Casalonga*. De verzamelaars van materiaal over art. 85 E.E.G. wordt echter aangeraden niet te verzuimen kennis te nemen van het arrest van de Cour de Cassation van 11 juli 1962 (Ch. Criminelle) en in het bijzonder van het daaraan voorafgaande rapport van de raadsheer *J. L. Costa* (*Recueil Dalloz*, 1962 *Jurisprudence*, 12 september 1962, blz. 497).

Ook het waardevolle opstel van de Belgische Advocaat-Generaal bij het Hof van Verbreking, *F. Dumon*, in de (Franse) *Revue Internationale de Droit Comparé* (14e jrg., no. 2, april-juni 1962, blz. 369-398) is gewijd aan het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen. In dit artikel werd het werk van de volkenrechtelijke commissie van de Union internationale des magistrats, die op 16 en 17 februari 1961 te Rome en op 2 en 3 maart te Brussel bijeenkwam, besproken. Men heeft zich daar bezighouden met vragen betreffende de verhouding tussen het Europese Hof en de nationale rechters. De vragen en de daarop aansluitende resoluties zijn aan het slot van het artikel opgenomen. Een deel van het door *Ropers* in zijn hierboven genoemde artikel in de *Jurisclasseur Périodique* verwerkte materiaal vindt men terug in deze te Rome en Brussel behandelde vraagpunten.

Buiten de grenzen van de Europese Gemeenschappen, maar binnen Europa beweegt zich het opstel van *Prof. F. Münch* over „Die Entwicklung der Europäischen Gerichtsbarkeit” in het *Jahrbuch für Internationales Recht* (11. Band 1962, blz. 324-338). Hierin komen achtereenvolgens het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, de Commissie en het Hof krachtens de Europese Conventie tot bescherming van de Mensenrechten, de Commissie voor de Rijnscheepvaart, het Internationale

Hof van Justitie in zijn betekenis voor Europa en andere bijzondere regelingen tot het beslissen van geschillen tussen Europese staten voor het voetlicht. Ten aanzien van de Gemeenschappen geeft dit artikel in nog geen 2 bladzijden een nuttige opsomming van de verschillen tussen 's Hofs bevoegdheden onder het E.G.K.S.-Verdrag en de beide verdragen van 1957. Met name interessant is zijn opmerking over het wegvallen van de bevoegdheid van het Hof in zaken die een politiek karakter hebben: de artt. 10 lid 11, 37 en 95 lid 4 van het E.G.K.S.-Verdrag vinden geen parallel meer in de Verdragen van Rome. Art. 37 van het E.G.K.S.-Verdrag is aan de orde geweest in een vrij recent arrest van het Hof (Niederrheinische Bergwerks- A.G. en Aachener Kohlenbergbau, zaken 2/60 en 3/60, arrest van 13 juli 1961, Jur. VII, blz. 269). Dat arrest is de aanleiding geworden voor een artikel van *Adolf Schüle* in het *Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht* (Band 22, no. 3, juni 1962, blz. 461-485). De schrijver gaat de geschiedenis en de literatuur over art. 37 uitvoerig na en beoogt aan te tonen, dat dit artikel het toelaten van een beroep op het Hof van de door een uitzonderingsmaatregel getroffen ondernemingen wel mogelijk en in ieder geval wenselijk maakt.

De zaak „de Becker” voor het Europese Hof ter bescherming van de Mensenrechten is door *Erik Suy* uitvoerig besproken in het *Rechtskundig Tijdschrift voor België* (no. 2, 1962, blz. 131-152). In zijn uiteenzetting van het feitelijke verloop van de zaak wijst hij op enige bijzondere aspecten van de rechtspleging voor dit Hof. Dit arrest bevestigt, zij het minder rechtstreeks dan in de zaak *Lawless*, dat het Hof de belangen van de enkeling laat prevaleren boven een strikte uitleg der verdragsbepalingen. Daarnaast blijkt weer eens temeer de grote rol die aan de Commissie is toebedeeld.

E.G.K.S. - O.E.C.D. - N.A.T.O.

Het discriminatieverbod zoals dat is neergelegd in het E.G.K.S.- en in het E.E.G.-Verdrag heeft de laatste tijd in het bijzonder in de Duitse literatuur de nodige aandacht gekregen. Allereerst moet genoemd worden de dissertatie van *Dr. M. Hochbaum*, *Das Diskriminierungs- und Subventionsverbot in der E.G.K.S. und E.W.G.*, opgenomen in de *Schriftenreihe zum Handbuch für Europäische Wirtschaft* (waarin o.a. ook een Duitse vertaling van het bijzonder nuttige boekje van *Louis Cartou*: *Le Marché Commun et le droit public*, verscheen) als deel 13 (Baden-Baden/Bonn, 1962, 230 blz.). In deze studie wordt vooral aandacht besteed aan het rechtskarakter van de betreffende bepalingen en de vergelijking tussen de inhoud en omvang van de artt. 4b en 4c van het E.G.K.S.-Verdrag enerzijds en de artt. 7 en 92 van het E.E.G.-Verdrag anderzijds. De uitgebreide literatuurlijst vergemakkelijkt verdere studie op dit terrein.

Het boek van *Andreas Jerusalem*, *Das Diskriminierungsverbot in der Marktordnung des Montanvertrages* (Wirtschaft und Wettbewerb - Schriftenreihe, Heft 10, Düsseldorf, 1961, 130 blz.) is geheel toegespitst op het E.G.K.S.-Verdrag. Hoewel het onderzochte terrein dus beperkter is dan het werk van *Hochbaum* dringt de schrijver veel dieper in de materie door, met name waar hij schrijft over de handelingen — van de organen der Gemeenschap of van de ondernemingen — die het voorwerp van discriminatie kunnen zijn. Hiervan zijn te noemen wat betreft de Hoge Autoriteit: de bevoegdheid tot het nemen van maatregelen gedurende een crisisperiode (artt. 58 en 59

E.G.K.S.), de bevoegdheid tot het vaststellen van maximum- en minimumprijzen (art. 61) en de financiering van investeringen (art. 54 lid 2). Discriminatie van de zijde van ondernemingen kan optreden bij de prijsbepaling (art. 60), bij de leveringsvoorwaarden, op het gebied van de vervoerstarieven (art. 70) en van de lonen en arbeidsvoorwaarden (art. 69 (4)). Aan de behandeling van het discriminatieverbod gaat nog vooraf een interessante inleiding over de doelstellingen en grondslagen van de gehele Gemeenschap. Deze inleiding is daarom nuttig omdat hierdoor het kader getoond wordt waarbinnen het discriminatieverbod functioneert.

Tenslotte kondigen wij hier slechts aan het lijvige boek *Die Preisdiskriminierung im Recht der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl* van *Erich Zimmermann* (Klostermann, Frankfurt, 1962, 456 blz.), dat niet alleen betrekking heeft op discriminaties bij het vaststellen van prijzen, maar ook een uitgebreide inleiding bevat over het discriminatieverbod als zodanig.

Rechtsbegriff und Rechtsordnung des Italienischen Unternehmens in der Sicht des Motanvertrags (Dokter, Neuwied/Rh, 1961, 192 blz.) is de titel van een studie van *Dr. Egon Keller*. Behalve een uitleg van het Italiaanse begrip „onderneming” vindt men hierin ook enige opmerkingen over de onderneming in Duitsland en Frankrijk. Wat het overige betreft is het boekje geheel gewijd aan de structuur van de onderneming in het Italiaanse vennootschapsrecht.

Nog onder auspiciën van de O.E.E.C. (thans O.E.C.D.) is een Conventie inzake de aansprakelijkheid tegenover derden op het gebied van de atoomenergie op 29 juli 1960 door zestien van de achttien lid-staten ondertekend. Volgens art. 19 zal de conventie in werking treden na ratificatie door vijf lid-staten. In zijn beschouwing van deze Conventie in *Journal du Droit International* (1962, no. 2, blz. 344-367) wijdt *Maurice Picard* bijzondere aandacht aan de mogelijkheid van beperking van de aansprakelijkheid. De aansprakelijkheid bij de toepassing van kernenergie (met name in België) was eveneens het onderwerp van een zeer technische en gedegen uiteenzetting van *Jacques Matthijs*, welke is opgenomen in *Rechtskundig Weekblad* (no. 2, van 9 september 1962, blz. 114-131).

De Information Service van de N.A.T.O. te Parijs heeft wat meer over het functioneren van de N.A.T.O. aan de leek duidelijk gemaakt door de recente publikatie „*Facts about the North Atlantic Treaty Organization*” (1962, 320 blz.).

Belastingen.

Naast de unificatie van het recht op velerlei gebied binnen de Europese Economische Gemeenschap (bijv. kartel- en landbouwverordeningen) is ook de harmonisatie van wetgeving als middel tot het verminderen van (economische) ongelijkheden van belang. Een van de terreinen waar het E.E.G.-Verdrag zelf reeds deze aanpassing voorziet is de harmonisatie van indirecte belastingen. Krachtens art. 99 heeft de Commissie onlangs een eerste ontwerp-richtlijn aan de Raad voorgelegd voor de harmonisatie van de nationale bepalingen inzake de omzetbelasting.

Om aan de groeiende behoefte aan voorlichting over de fiscale aspecten van de Gemeenschappelijke Markt tegemoet te komen, is in samenwerking tussen de uitgevers *Kluwer* in Nederland en *Gehlsen* in Duitsland de uitgave tot stand gekomen van *La Fiscalité du Marché Commun/Europäische Steuerzeitung*, een tijdschrift dat eenmaal per kwartaal zal verschijnen in het Frans en het Duits met

résumé's in het Nederlands en het Italiaans. De inhoud zal bestaan uit artikelen over de belastingheffing in elk der E.E.G.-landen, bijdragen over de fiscale harmonisatie en voorts uit een documentaierubriek. De eerste twee nummers bevatten o.a. artikelen van *W. Mersmann, Prof. Georges Vedel* en *Camille Scailteur* over resp. de Duitse, Franse en Belgische belastingwetgeving en de E.E.G.

EUROPA-INSTITUUT
van de Rijksuniversiteit te Leiden.

EUROPA-INSTITUUT
van de Universiteit van Amsterdam.

BOEKBESPREKING

Sir William Robson Brown, M.P.: Management and Society, Uitg. Sir Isaac Pitman and Sons Ltd., London 1961, 84 blz., 15 s.

De schrijver, een vooraanstaande figuur in de Engelse ondernemerswereld, heeft in dit boekje enkele redevoeringen verzameld, die hij de laatste jaren gehouden heeft over de verantwoordelijkheid van de ondernemingsleiding, de verhouding tussen ondernemer en werknemers, de relatie tussen ondernemers en vakbeweging, de verantwoordelijkheid van de factor arbeid e.d.

De redevoeringen zijn gehouden tegen de achtergrond van tweeërlei: de teruggang van Englands aandeel in de wereldhandel en de uitdaging van het communisme op sociaal-economisch gebied. Wat het eerste betreft wordt met sprekende cijfers en feiten aangetoond, dat Engeland na de oorlog in economisch opzicht is achtergebleven bij de ontwikkeling elders in de wereld en met name bij die in de Verenigde Staten en Duitsland. Terzake van het tweede herinnert de schrijver eraan, dat op de in 1960 gehouden communistische wereldconferentie de Russische voorkeur voor een totale *economische* oorlog, gepaard aan een totale strijd om de *geesten* in de wereld, gezegevierd heeft over de sympathie van communistisch China voor een totale *militaire* oorlog. De Russische verwachting van de ondergang van het kapitalistische stelsel acht de schrijver kennelijk niet zó vreemd, indien er althans in de ondernemingen van het westen niets verandert.

Tegen deze achtergrond houdt Brown een — hier en daar hartstochtelijk — pleidooi voor een herbezinning op de taak van de ondernemingsleidingen en die van de vakbeweging, een nauwere samenwerking tussen de ondernemers en de arbeiders en de toekenning van een grotere verantwoordelijkheid aan de factor arbeid. Brown vat dit alles samen in de term „industriële democratie”. In gezin en staat — aldus Brown — hebben de arbeiders getoond verantwoordelijkheid te kunnen dragen. Waarom hen die in de onderneming en bedrijfstak onthouden? De tijd is gekomen om verhoudingen, omstandigheden en sfeer in de ondernemingen aan te passen aan de maatschappelijke ontwikkeling.

Of het veelszins sympathieke betoog van Brown veel vrucht zal opleveren valt o.i. te betwijfelen, nu ook hij de kernvraag ontwijkt, namelijk of de arbeid naast het kapitaal als tenminste gelijkwaardig en derhalve als medeconstituerende factor van de onderneming moet worden erkend. Brown ziet goed, dat het in de arbeiderswereld voortdurende wantrouwen de grootste belemmering vormt voor een overbrugging van de oude tegenstelling kapitaal-arbeid, maar hij doet geen duidelijke voorstellen om de onderschikking van de arbeid aan het kapitaal op te heffen. Zolang deze onderschikking blijft gehandhaafd, zal o.i. ook het wantrouwen der arbeiders tegen de structuur onzer

samenleving blijven bestaan. En wantrouwen is nu eenmaal een slechte grondslag voor een hechte samenwerking tussen leiding, arbeid en kapitaal, aan welke co-operatie het westen — overigens niet alleen om redenen van stoffelijke aard — zulk een grote behoefte heeft.

Zeist.

M. RUPPERT.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De jaarwisseling heeft voor de geldmarkt de gebruikelijke geldstromen medegebracht, die ook dit keer een aantasting van de liquiditeit van het bankwezen hebben veroorzaakt. De belangrijkste factor is wederom de sterke aanswelling van de bankbiljettencirculatie geweest. De jaarultimo-uitzettingen hebben zich de laatste vijf jaren als volgt ontwikkeld (mln. gld.):

1958 : 305	1960 : 280	1962 : 470
1959 : 282	1961 : 430	

Een duidelijke groei komt naar voren, waarbij het niet moeilijk valt in te zien dat voor de banken het probleem kwantitatief steeds moeilijker wordt. De monetaire autoriteiten zijn zich hiervan bewust. Vandaar dat door middel van stallingstransacties De Nederlandsche Bank tijdelijk f. 286 mln. liquiditeiten ter beschikking heeft gesteld. Verder is voor de periode 24 december 1962-21 januari 1963 het kasreservepercentage met 1 punt tot 4 pCt. verlaagd. Terugtrekking van buitenlandse geldmarktuitzettingen behoeften hierdoor niet plaats te vinden. Dat door de maatregelen overigens het ontstaan van een zekere mate van krapte op de markt niet werd verhinderd blijkt uit de stijging van de callgeldrente.

De Nederlandsche Middenstandsbank is altijd de eerste die reeds op oudejaarsdag haar dividend mededeelt. Ook dit jaar zal een onveranderd dividend van 8 pCt. worden uitgekeerd.

Kapitaalmarkt.

De storting op de laatste lening der Bank voor Nederlandsche Gemeenten in 1962 moet nog plaatsvinden of reeds is haar eerste lening in 1963 aangekondigd, tevens de eerste emissie in het nieuwe jaar. Opnieuw wordt voor f. 100 mln. een beroep op de kapitaalmarkt gedaan. De looptijd is 30 jaar, de rente $4\frac{1}{2}$ pCt., doch er is verschil in de afgiftekoers, die nu pari is, tegen $99\frac{3}{4}$ pCt. bij de vierde lening 1962. Dit houdt verband met de zeer lichte daling, die in de laatste maanden van vorig jaar in de rentevoet kan worden vastgesteld. Midden oktober was het rendement op langlopende staatsleningen 4,35 pCt. Rond de jaarwisseling zakte het percentage tot $4\frac{1}{4}$.

De behandeling van het wetsontwerp Financiering van door publiekrechtelijke lichamen te verrichten kapitaaluitgaven is door een aantal Kamerleden aangegrepen om te informeren naar het standpunt van de regering t.a.v. een uitbreiding van het overheids-toezicht tot de gehele kapitaalmarkt. De regering wijst zodanige controle af. Men kan, aldus de Ministers, in een tijdperk van overspanning niet volstaan met het vaststellen van een plafond voor de bestedingen van de particuliere sector. Zodanig plafond zou overigens alleen betrekking kunnen hebben op de particuliere investeringen want het rechtstreeks in de hand houden van de consumptieve uitgaven zou ons weer naar de rantsoenering tijdens en vlak na de oorlog terugleiden,

een situatie waar wel niemand naar terug verlangt. Rechtstreekse beïnvloeding van de particuliere investeringen zou tenslotte de aanvaarding van een planeconomie betekenen. De Memorie van Antwoord zegt terecht, dat men niet kan volstaan met een aangeven van een algemeen plafond voor deze bestedingen. Men zou tevens gedwongen zijn prioriteiten vast te stellen opdat men de beschikbare middelen naar die bestemming kan leiden waar deze, gegeven de omstandigheden het meeste effect zouden hebben. Dit wil nog niet zeggen, dat de particuliere investeringen in het geheel niet moeten worden beïnvloed. D.m.v. globale middelen, liggende in de fiscale en monetaire sfeer, moet worden getracht de investeringen in harmonie met de overige bestedingen en de totale middelen te brengen.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	27 dec. 1961	H & L. 1962	21 dec. 1962	28 dec. 1962
Algemeen	410	431 — 295	345	345
Intern. concerns	566	594 — 384	465	464
Industrie	366	396 — 292	319	319
Scheepvaart	184	186 — 126	133	134
Banken	253	270 — 221	255	257
Handel enz.	160	171 — 129	149	150

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.			
Kon. Petroleum	f. 126,70	f. 155,20	f. 157
Philips G.B.	f. 246,10	f. 141,40	f. 139
Unilever	f. 189,70	f. 138,50	f. 138,40
Robeco	f. 252,50	f. 208	f. 208
Hoogovens, n.r.c.	776	562	558
A.K.U.	404 $\frac{1}{4}$	401 $\frac{1}{2}$	401 $\frac{1}{2}$
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	1.070	730	723
Zwanenberg-Organon	1.024	895	909 $\frac{1}{4}$
Interunie	f. 228	f. 186,50	f. 186,50
Amsterd. Bank	396	383	390

N.V. BANK VOOR NEDERLANDSCHE GEMEENTEN

gevestigd te 's-Gravenhage

UITGIFTE VAN

f 100.000.000.— 4 $\frac{1}{2}$ pCt. 30-jarige Obligaties 1963

Grootte der stukken: nominaal f 1000.— en f 500.—.

Na de toewijzing kunnen desgewenst, in de plaats van obligaties, schuldregisterinschrijvingen, groot tenminste nominaal f 100.000.—, worden verkregen.

Ondergetekende bericht, dat de inschrijving op bovengenoemde uitgifte zal zijn opengesteld op

WOENSDAG 16 JANUARI 1963

van des voormiddags 9 tot des namiddags 4 uur

TOT DE KOERS VAN 100 pCt.

bij de kantoren te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, voorzover in genoemde plaatsen gevestigd, van:

Rotterdamsche Bank N.V.
De Twentsche Bank N.V.
Amsterdamsche Bank N.V.
Incasso-Bank N.V.
Lippmann, Rosenthal & Co.
R. Mees & Zoonen
Nationale Handelsbank N.V.
Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.
H. Oyens & Zonen N.V.
Pierson, Heldring & Pierson
Hope & Co.

alsmede ten kantore der Vennootschap

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 8 januari 1963.

Dooreenleverbaarheid met de obligaties van de bij het prospectus d.d. 11 december 1962 geëmitteerde 4 $\frac{1}{2}$ pCt. obligatielening 1962 IV zal worden aangevraagd.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten, alsmede; in beperkte mate, de statuten en het laatste jaarverslag, zijn bij bovenstaande inschrijvingskantoren verkrijgbaar.

's-Gravenhage, 8 januari 1963.

N.V. Bank voor Nederlandsche Gemeenten:

New York.	27 dec. 1961	21 dec. 1962	28 dec. 1962
Dow Jones Industrials	731	646	652
Rentestand.			
Langl. staatsobl. a)	4,12	4,27	4,24
Aand.: internationaal a)	2,83 b)		3,20
lokale a)	3,55		3,86
Disconto driemaands schatkist- papier	1 ³ / ₄	2 ¹ / ₄	2

a) Bron: Veertiendaags beursoverzicht Amsterdamsche Bank.
b) 19 december. C. D. JONGMAN.

Het

kostbaarste dat een tijdschrift
bezit, is de onafhankelijkheid
van de redactionele inhoud.

HET LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT

vraagt

EEN ACADEMISCH GEVORMDE ECONOOM

die belast zal worden met bedrijfseconomische werkzaamheden.

De voorkeur wordt gegeven aan iemand, die reeds enige jaren ervaring heeft op het gebied van bedrijfseconomisch onderzoek.

Leeftijd tot 40 jaar.

Salarisgrenzen van f 823,— tot f 1528,— per maand (excl. 4 pCt. huurcompensatie).

Brieven met volledige inlichtingen naar Conradkade 175, Den Haag.

U reageert op annonces
in „E.S.B.”?

Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?

- als een ballonnetje,
dat danst in de wind-

Wij wensen U een
blij nieuwjaar toe.

"VITA" LEVENSVZERKERING-
MAATSCHAPPIJ - Kantoor voor
Nederland, Alexanderstraat 21-
's-Gravenhage.

Met een „VITA"-polis' goed verzekerd in 1963

Er ontbreekt nog één specialist aan
Uw bedrijf....

Geén onderneming met oog voor verantwoorde bedrijfsvoering zal het belang van specialisten willen ontkennen.

Toch missen vele ondernemingen de hulp van een economisch-pensioenadviseur, die terzake van alle facetten op zijn gebied deskundig is.

Een feit is, dat in de premie voor de pensioenregeling een marge voor een tussenpersoon ingecalculeerd is. De verzekeringnemer heeft het - geldswaardige - recht, de economisch-pensioenadviseur als tussenpersoon aan te wijzen.

Door deze aanwijzing ontvangen de belanghebbenden die voortdurende, juridisch- en economisch-deskundige bijstand* waarop zij recht hebben.

Fa. A. O. Beuth van Wickevoort Crommelin
Economische Pensioenadviseurs
Rubensstraat 89 - Amsterdam-Z.
Tel. 020-725410

* „De weg uit de pensioendoolhof" is op aanvraag gratis voor directies of fondsbesturen verkrijgbaar.

Efficiency

bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden

★

Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

HOOGOVENS IJMUIDEN

De Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken N.V. te IJmuiden vraagt voor het onlangs opgerichte Budgetbureau

een medewerker van academisch niveau

wiens werkzaamheden in hoofdzaak zullen bestaan uit het ontwikkelen van richtlijnen ten behoeve van de coördinatie en de uniformering van de afdelingsbudgetten van bovengenoemde vennootschap en van Breedband N.V.

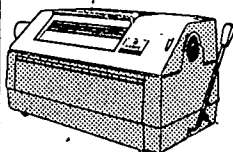
Voor het vervullen van deze functie, die het leggen en onderhouden van goede contacten met de bedrijfsleiding en met administratieve functionarissen met zich zal brengen, wordt de voorkeur gegeven aan kandidaten met een voltooide of vergevorderde academische studie in de bedrijfseconomische richting.

Enige jaren praktische ervaring is gewenst.

Eigenhandig geschreven sollicitaties met beschrijving van opvoeding en levensloop worden, vergezeld van een recente pasfoto en onder vermelding van ons nummer ED 325, ingewacht bij de afdeling Personeelszaken Beambten.

Blijf bij — Lees „E.-S.B.”!

Focoop M 120: snel een copie!

Snel een copie: een echte fotocopie.

Op de Focoop M 120 lichtecht, rechtsgeldig en houdbaar.

Vraagt uitvoerige Inlichtingen aan

A · B · DICK HOLLAND N.V.

OUDENOORD 111/117 · UTRECHT
TEL. 030-22441, POSTBUS 184

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

A^o 1807

.... meer dan
anderhalve eeuw
levensverzekering

HOOFDKANTOOR
Herengracht 475, Tel. (020) 22 13 22, AMSTERDAM C.
HEAD OFFICE FOR CANADA
Holland Life Building
1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

GEMEENTE BREDA

Op het sociografisch bureau van de dienst van openbare werken kunnen worden geplaatst:

a. een aankomend onderzoeker

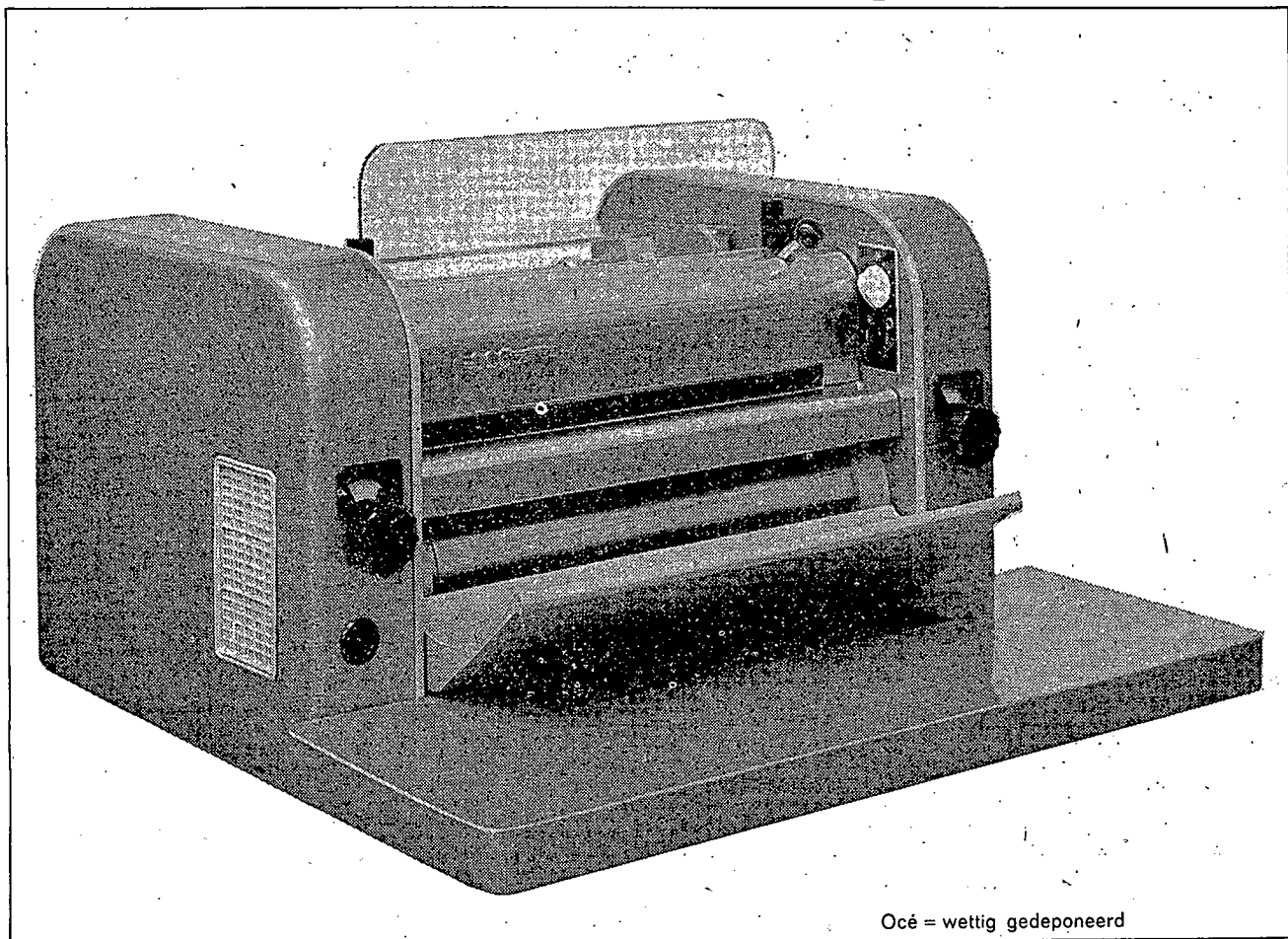
— bij voorkeur met een middelbare opleiding en beschikkend over enige ervaring in werkzaamheden op sociografisch of statistisch terrein — op een salaris van f 369,— tot f 586,— per maand;

b. een onderzoeker.

Salaris — afhankelijk van opleiding en ervaring — van f 399,— tot f 731,— per maand.

Sollicitaties vóór 26 januari 1963 te richten aan de directeur van openbare werken, Wilhelminapark 27, Breda, onder verwijzing naar dit blad.

**meer
informatie
betekent
hogere
prestatie**

Océ = wettig gedeponoord

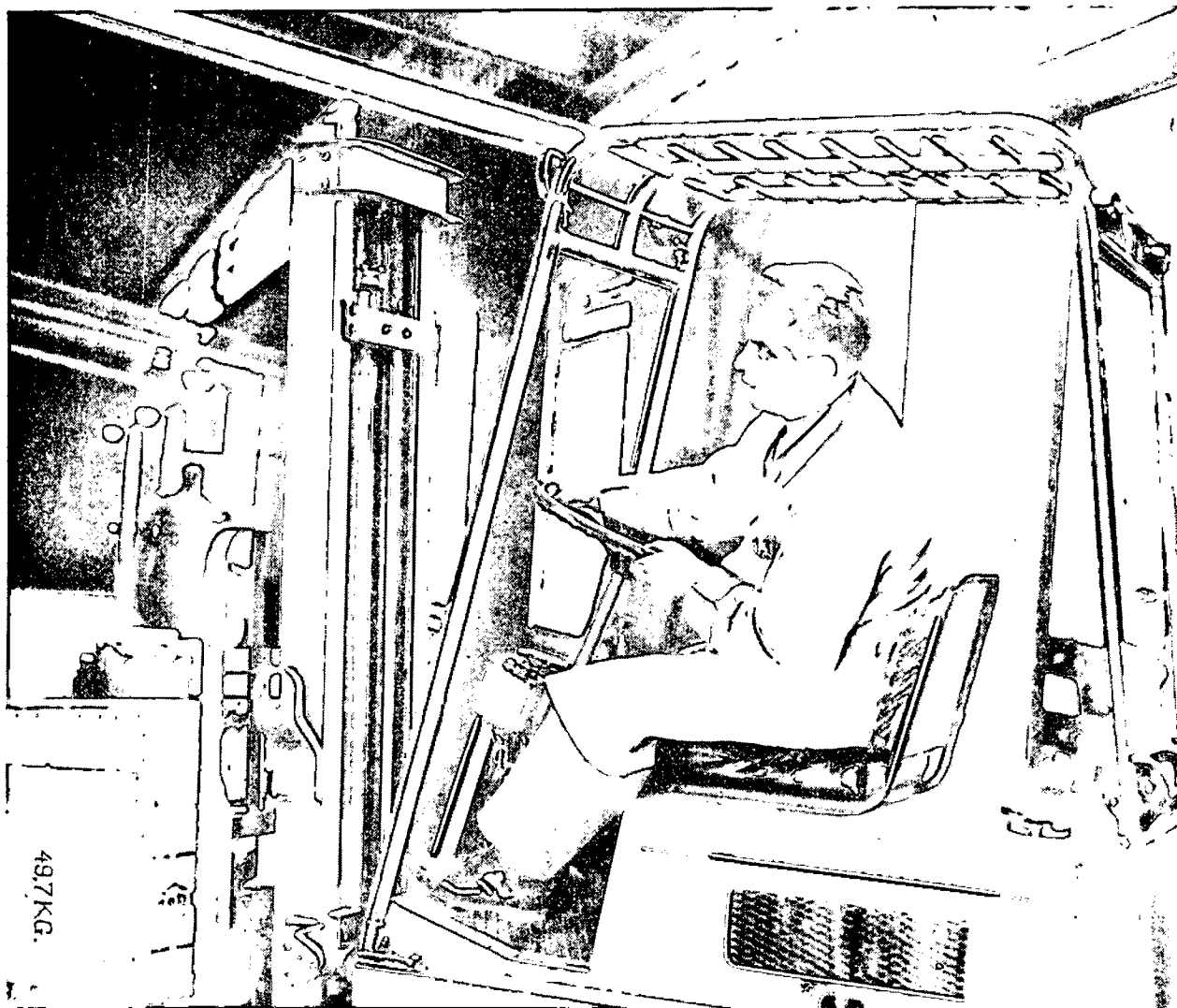
Enkele gegevens over de 'Océ'-125-combine
Werkbreedte 43 cm.
Snelheid regelbaar van 0,1-6 m/min. (6-360 m/h).
De lichtdruksnelheid is afhankelijk van de
transparantie of het reflectievermogen
van het origineel en van de lichtgevoeligheid
van het diazomateriaal.
Elektrische aansluitwaarde 220 volt wisselstroom, 50 perioden; 3 kVA.
Afmetingen hoogte 56 cm, breedte 82 cm, diepte 117 cm.
Gewicht 153 kg

Het is mogelijk uw medewerkers beter te informeren, door betere en snellere circulatie van knipsels, inkomende post, interne rapporten enz.

Máak er met een 'Océ'-lichtdrukapparaat snel een goede kopie van!
Er is een apparaat afgestemd op iedere noodzakelijke hoeveelheid kopieën.
Vraag uitvoerige inlichtingen over een voor u geschikt 'Océ'-apparaat aan

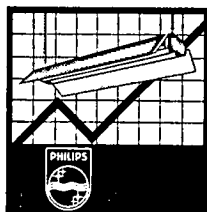
Chemische fabriek L. van der Grinten n.v.
Venlo

océ 125 combine

Hoger lichtrendement - betere prestaties

Deze tijd vraagt efficiënte werkmethoden. In elk bedrijfsonderdeel worden daarom van tijd tot tijd nauwlettend de mogelijkheden bestudeerd om te komen tot betere prestaties. "Het klimaat" - de omstandigheden, waaronder gewerkt wordt, speelt daarbij een grote rol. Goede verlichting levert hier een belangrijke bijdrage, omdat men veiliger en sneller en daardoor prettiger en gemakkelijker werkt, wat betere resultaten tot gevolg heeft. Een lichttechnisch en economisch verantwoorde installatie is beslist noodzakelijk. Dit betekent optimale lichtopbrengst en grote bedrijfszekerheid tegen minimale stroomkosten. Voor een verantwoorde installatie verschaft de lichttechnische afdeling van Philips Nederland n.v. u gaarne vrijblijvend alle gewenste inlichtingen en adviezen.

PHILIPS voor licht

GLOEILAMPEN · „TL“ FLUORESCENTIELAMPEN · ARMATUREN · NEON

2 30 40

KWANTITEIT of KWALITEIT ?

Wanneer het U vooral om de kwantiteit van de reacties op door Uw onderneming geplaatste personeelsannonces gaat, dan menen wij er goed aan te doen U tevoren te moeten afraden deze annonces in „E.-S.B.” te plaatsen. Honderden reacties voorspellen wij U beslist niet.

★

Wilt U echter een indruk hebben van de kwaliteit van de binnenkomende reacties, dan zal het U interesseren dat talrijke grote ondernemingen regelmatig „E.-S.B.” inschakelen als medium voor het oproepen van functionarissen op hoog niveau. De ervaring leert deze bedrijven namelijk dat een oproep in „E.-S.B.” geplaatst, een prima selectie van het aantal reacties betekent, hetgeen een niet onbelangrijke aanwijzing is wat betreft het „aanbod”.

★

Zoekt U het in de kwaliteit van de reacties op Uw personeelannonces, dan geven wij U ernstig in overweging om „E.-S.B.” als medium in te schakelen.

Advertentie-afdeling
Postbus 42 — Schiedam

GEMEENTE ROTTERDAM

Burgemeester en wethouders roepen gegadigden op voor de functie van

onderdirecteur van het havenbedrijf

De te benoemen functionaris zal onder de directeur in het bijzonder worden belast met de zorg voor de economische aangelegenheden, welke de aandacht van de leiding van het Havenbedrijf vragen. Tevens dient hij de directeur ter zijde te staan bij het financieel beheer van het bedrijf en het voeren van het personeelsbeleid, bij welke taken hem een grote mate van zelfstandigheid kan worden gelaten.

Geboden wordt een werkkring, welke door de vele contacten met vertegenwoordigers van de internationale handel, industrie en scheepvaart bijzonder afwisselend is.

Verlangd wordt een dynamische en representatieve persoonlijkheid, academisch gevormd (drs. economie) met een zakelijke inslag en behoorlijke kennis van de vreemde talen.

Ervaring met problemen op het gebied van het internationaal transportwezen strekt tot aanbeveling.

Leeftijd: Niet ouder dan \pm 50 jaar.

Salarisgrenzen f 1594,- tot f 2286,- p.m. (inclusief de salarisverhoging per 1 januari 1963, exclusief de huurcompensatie en de vakantietoeslag).

Aanstelling boven het minimum is mogelijk.

De Verplaatsingskostenregeling is van toepassing.

Sollicitaties te zenden aan burgemeester en wethouders en te adresseren aan de chef van het bureau Personeelvoorziening, kamer 331, stadhuis, Rotterdam, binnen 14 dagen onder no. 1.

Nederlandse handel- en industrieonderneming te Amsterdam met vestigingen in Europa en overzee, heeft plaats voor een

JONGE, INTELLIGENTE, ENERGIEKE KRACHT

die zal worden opgeleid tot rechterhand van het Hoofd van de Centrale Administratie en Comptabiliteit.

Voor deze veelzijdige functie komt in aanmerking iemand met minstens middelbare schoolopleiding, theoretisch en/of praktisch opgedane kennis op het gebied van het handelsverkeer en beheersing der moderne talen in woord en geschrift (speciaal Duits en Engels).

Tot aanbeveling strekt kennis op een of meer der volgende terreinen:

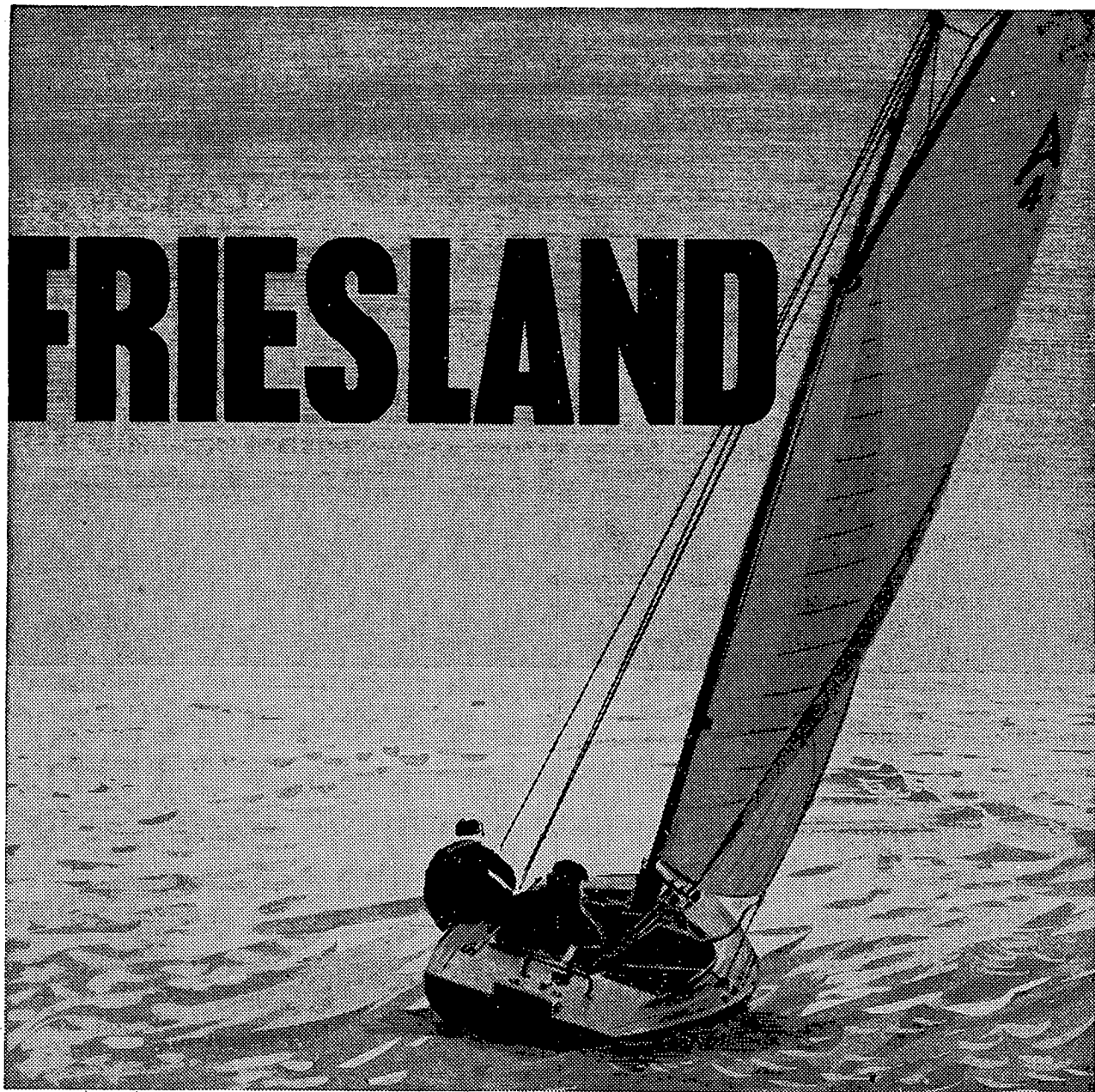
Bedrijfseconomie en Boekhouding.

Organisatie en Techniek van de handel (geldverkeer en verzekeringswezen).

Voor accurate kracht met grote werklust aantrekkelijke functie met afwisselend werk.

Brieven met uitvoerige inlichtingen, vergezeld van recente pasfoto onder nr. A 6966 Recl. Adv. Bur. BOLREK, Koningsplein 1, Amsterdam.

FRIESLAND

een voorbeeld van geslaagde industrialisatie

Het is in Friesland niet alleen goed werken, maar ook goed wonen. Wie met plezier en vrucht wil arbeiden, komt ook volledige ontspanning toe. Men vindt dit volop in deze provincie, want niet ver van de elf industriekernen ligt een uitgelezen gebied voor watersport, voor visserij en voor jacht. Hier vindt men nog de weldadige rust en stilte, die een zo belangrijk element zijn bij de geconcentreerde inspanning, die inhaerent is aan de moderne onderneming.

Wie de Friese meren bevaart, zal ontdekken steeds de wind in de zeilen te hebben, evenzeer als de ondernemer die zijn bedrijf in Friesland vestigt voor de wind zal zeilen.

Friesland is een ideale provincie voor hen die sportiviteit waarderen bij werk en ontspanning.

De ondernemer die vooruit kijkt, kijkt naar Friesland

Dit zijn de 11 kernen: Bergum - Dokkum - Drachten - Harlingen - Heerenveen - Kootstertille (gem. Achtkarspelen) - Leeuwarden - Lemmer - Oosterwolde - Sneek - Wolvega.

Friesland kunt u bouwen

Inlichtingen: de Industrialisatie-raad der Friese Kernen, Sophialaan 1, Leeuwarden, tel. (05100) 28144-28145.

CENTRAAL BEHEER

VERZEKERING EN DIENSTVERLENING

ten behoeve van het bedrijfsleven

WET-RISICO

bedrijfs-w.a.-verzekering, motorrijtuigverzekering, ongevallenverzekering voor inzittenden van automobielen.

BRAND-RISICO

brand- en bedrijfsschadeverzekering van industriële en andere objecten.

MOLEST-RISICO

verzekering tegen oorlogsschade, stormschade en andere risico's.

VERVOER-RISICO

transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

PENSIOEN-RISICO

collectieve ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

loon-, voorraad-, debiteuren-administratie, facturering enz. met behulp van elektronische apparatuur.

De bij Centraal Beheer aangesloten verenigingen werken op zuiver onderlinge grondslag.

Het lidmaatschap kan u een belangrijke besparing op de kosten opleveren.

**CENTRAAL BEHEER BELAST ZICH
OOK MET DE ADMINISTRATIE VAN
ONDERNEMINGSPENSIOENFONDSEN**

STELT U VOOR
HET VERKRIJGEN
VAN INLICHTINGEN
IN VERBINDING MET:

CENTRAAL
C.B.
BEHEER

BOS EN LOMMER-
PLANTSOEN 1,
AMSTERDAM-W.
TEL. 134971
POSTBUS 8400